

Krize v rodině z pohledu sociální pedagogiky

Martin Vlašín

Bakalářská práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Martin VLAŠÍN**
Osobní číslo: **H118675**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Krise v rodině z pohledu sociální pedagogiky**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- vymezení současného pojetí rodiny
- determinanty a specifika rodiny v kontextu postmoderní společnosti
- na vymezení a klasifikaci krize jako sociálního jevu
- na analýzu faktorů ovlivňujících krizi v rodině
- na návrhy a opatření v kontextu sociálně pedagogické teorie a praxe.

Součástí bakalářské práce bude realizovaný empirický výzkum, který bude analyzovat krizové situace v rodině. Na základě výsledků výzkumu bude navrženo adekvátní řešení dané situace.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

FISCHER, S. ŠKODA, J. Sociální patologie. Praha:Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3.

KASTOVÁ, V. Krize a tvořivý přístup k ní. Praha:Portál, 2000. ISBN 80-7178-365-X.

KOSYRZ, Z. Człowiek w sieci zniewolonych dróg. Warszawa: Wydawnictwo PEDAGOGIUM, 2009. ISBN 978-83-61303-40-4.

MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997.

NOWAK, B.M. Rodzina w kryzysie. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2011. ISBN 978-83-01-16586-4.

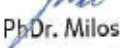
Vedoucí bakalářské práce: **prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.**

Katedra pedagogiky a psychologie

Datum zadání bakalářské práce: **11. listopadu 2013**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2014**

V Brně dne 11. listopadu 2013

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PaedDr. Slavomír Laca, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

MARTIN VASÍK

Jméno, příjmení studenta

Martin Vasík

Podpis

V Brně

23.6.2014

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledek obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být i též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce požítovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezahrnuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vyrobené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělení bez vádného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše, přitom se přihlídnou k výši výdělků dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se věnuje problematice, která je úzce spjatá s faktory, které mají vliv na krizi v rodině.

Teoretická část práce poskytuje obecné vymezení pojmů rodina, krize v rodině a její druhy, až po vyrovnávání se s krizí samotnou a jejími následky.

V praktické části nejprve představím Sociální odbor úřadu městské části Brno – Černovice, kde jsem se vykonával odbornou praxí. Následně jsem se velmi důkladně zaměřil na kazuistiku rodiny, která byla ve velké míře postižena hned několika faktory, které můžeme označit pojmem krize. Cílem této výzkumné metody bylo zjistit, jakým způsobem se krize v rodině může podepsat na jednotlivých členech rodiny a jak ovlivní jejich budoucí život.

Klíčová slova:

Krize, rodina, děti, kazuistika, deprivace, pedagogika.

ABSTRACT

The Bachelor thesis deals with an issue that is closely linked to factors that have an impact on the crisis in the family.

The theoretical part provides a general definition of the concept of family, the crisis in the family and its types, to coping with the crisis itself and its consequences.

In the practical part, I introduce the Social Department of the Office of the Brno - Černovice, where I was engaged in professional practice. Then I very carefully focused on the case report of a family that was largely affected by several factors which we describe the concept of crisis. The aim of this research method was to determine how the crisis in the family may sign the family members and how it will affect their future lives.

Keywords: Crisis, family, children, case, deprivation, education.

Děkuji všem, kteří mě při celém studiu psaní práce bakalářské práce podporovali a inspirovali. Především děkuji vedoucímu mé práce panu prof. PhDr. Pavlovi Mühlpachrovi, Ph.D. za odborné vedení a cenné připomínky v průběhu vypracování bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat svojí rodině a zaměstnavateli, a také zaměstnancům Sociálního odboru Úřadu městské části Brno – Černovice, za možnost odborné praxe v této instituci.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Brno, 23.dubna 2014

Martin Vlašín

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 RODINA Z POHLEDU SOCIÁLNÍCH VĚD	10
1.1 TEOLOGICKÉ VYMEZENÍ RODINY	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
1.2 SOCIOLOGICKÉ POJETÍ RODINY	14
1.3 SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ A PSYCHOLOGICKÉ VYMEZENÍ RODINY	15
1.4 GENEZE FOREM RODINNÉHO ŽIVOTA.....	18
1.5 SOUČASNÉ MODEL Y RODINY.....	20
1.5.1 Rodina v nesezdaném soužití.....	22
1.5.2 Rodina o nejasné struktuře	22
1.5.3 Rodina hybridního typu.....	23
1.6 SPECIFIKA RODINNÉHO FUNGOVÁNÍ.....	23
1.7 ZÁVĚR	25
2 KRIZE VERSUS RODINA	26
2.1 STEORETICKÉ KONTEXTY KRIZOVÉHO JEVU.....	26
2.2 GKRIZE A STRUKTURA RODINY	28
2.3 TYPY RODINNÉ KRIZE	31
2.3.1 Krize z důvodu nezaměstnanosti.....	32
2.3.2 Krize z důvodu chudoby	32
2.3.3 Krize v důsledku ztráty blízkého člověka	33
2.3.4 Krize z důvodu sociálního nepřizpůsobení	33
2.3.5 Krize z důvodu alkoholismu	34
2.4 STRATEGIE VYROVNÁVÁNÍ SE S KRIZÍ.....	35
2.5 ZÁVĚR	37
3 PATOLOGIE KRIZE V RODINĚ	38
3.1 SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ JEVY SPOJENÉ SPROSTŘEDÍM RODINY	38
3.2 PATOLOGICKÉ PROJEVY VE VÝCHOVĚ A FUNKCÍCH RODINY.....	39
3.3 DYSFUNKČNÍ A AFUNKČNÍ RODINA	40
3.4 SYNDROM ŠPATNÉ VÝCHOVY.....	42
3.4.1 Fyzické týrání.....	43
3.4.2 Psychické týrání	43
3.4.3 Sexuální zneužívání	43
3.4.4 Zanedbávání péče.....	44
3.5 PSYCHICKÁ DEPRIVACE V DĚTSTVÍ	44
3.6 ZÁVĚR	45
II PRAKTICKÁ ČÁST	44
4 SOCIÁLNÍ ODBOR MĚSTSKÉ ČÁSTI BRNO ČERNOVICE	47
4.1 ČINNOSTI SOCIÁLNÍHO ODBORU MĚSTSKÉ ČÁSTI BRNO - ČERNOVICE.....	47
5 METODOLOGIE	49

5.1	VOLBA METODOLOGIE A CÍLE	49
5.2	VOLBA ZKOUMANÝCH JEDINCŮ	49
5.3	CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÝCH JEDINCŮ	49
5.3.1	Kazuistika prvního zkoumaného jedince	50
5.3.2	Kazuistika druhého zkoumaného jedince.....	52
5.3.3	Kazuistika třetího zkoumaného jedince	54
5.3.4	Kazuistika čtvrtého zkoumaného jedince.....	54
5.4	ZÁVĚR	56
ZÁVĚR		57
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....		58
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....		59
SEZNAM OBRÁZKŮ		60
SEZNAM TABULEK.....		61
SEZNAM PŘÍLOH.....		62

ÚVOD

Bakalářská práce se věnuje problematice, která je úzce spjatá s faktory, které mají vliv na krizi v rodině z pohledu sociální pedagogiky.

I přes to, že se může zdát, že krize v rodině je problém jen dané rodiny a okolí se netýká, opak je pravdou. Jedná se o velmi závažný celospolečenský problém. Proto se v teoretické části své bakalářské práci chci za pomoci odborné literatury zaměřit na obecné vymezení pojmů rodina, krize v rodině a její druhy, až po vyrovnávání se s krizí samotnou a jejími následky.

V praktické části nejprve představím Sociální odbor úřadu městské části Brno – Černovice, kde jsem se vykonával odbornou praxi a tato praxe mi byla velmi užitečným nástrojem při psaní bakalářské práce. V bakalářské práci také popíši činnost, funkci a přínos tohoto odboru pro společnost k ochraně dětí a ochraně rodiny.

Následně jsem se velmi důkladně zaměřil na kazuistiku rodiny, která byla ve velké míře postižena hned několika faktory, které můžeme označit pojmem krize. Cílem této výzkumné metody bylo zjistit, jakým způsobem se krize v rodině může podepsat na jednotlivých členech rodiny a jak ovlivní jejich budoucí život.

Získané informace by měli být vlastně i jakýmsi návodem pro čtenáře, které bych chtěl uvést do problematiky pojmu krize v rodině a zároveň i návodem, jak krizi předcházet, popřípadě se jí úplně vyhnout.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA Z POHLEDU SOCIÁLNÍCH VĚD

V tradičním evropském pojetí rodiny převažuje pohled integrační a rodina je vnímána jako malá sociální skupina, která je základem každé společnosti. Je to instituce, která je základem každého sociálního systému. Rodina je vnímána jako životní prostředí člověka a instituce, ve které se předávají hodnoty, normy a kulturní vzorce

Rodina je chápána v mnoha úhlech pohledu, záleží především na světonázorovém pohledu na ni a především, na vědní disciplíně, která se problematikou rodiny zabývá.

Psychologové preferují její emocionální význam jako Základní funkce rodiny. Právníci vidí rodinu především v kategoriích práva a především z formálního hlediska. Pedagogové nahlíží na rodinu jako na skupinu, která plní řadu funkcí. Tyto funkce jsou klíčové pro rozvoj člověka. Sociologové vnímají rodinu na základě plněných rolí v rodině a na základě analýzy sociálních pozic, které zaujímají jednotliví členové rodiny. Tento orientační pohled řady vědních disciplín na rodinu nás vede ke konstatování, že je velmi obtížné univerzálním způsobem definovat rodinu.

Přesto všechny pojetí a koncepty rodiny mají společný motiv – a to významnou existenciální hodnotu pro každého člověka. Rodina představuje takové prostředí existence člověka, které je hodnoceno jako nejintimnější v celém jeho životě. Rodina je originální institucí a stává se neopakovatelnou ve svém složení i ve vzájemných interakcích.

Nejšíší pojetí rodiny je vnímáno jako manželská dvojice společně s dětmi. Tato rodinná vize je historická, je výslednicí reprodukčního procesu a je všeobecně přijímána zejména v naší kultuře. Forma takovéto nukleární rodiny, která je vytvořena přes manželství, je považována za nejefektivnější formu lidského života. Je to instituce ve které lidé uspokojují svoje potřeby, nejen primární ale i potřeby vyššího řádu.

Toto je zdůrazněno ve všech vědeckých analýzách, které se věnují problematice rodiny, obecně platí, že rodinu nejvíce zkoumají sociologie, psychologie, pedagogika a teologie.

(Nowak B.M., 2011)

1.1 Teologické vymezení rodiny

V teologické interpretaci tradiční rodiny převažuje její hodnotový systém a základní funkcí této rodiny je psychofyzický rozvoj člověka v adekvátním hodnotovém prostředí. Toto tvrzení vychází ze základů křesťanské fylozofie, ve které je rodina vnímána jako kulturní a civilizační instituce. Křesťanská fylozofická perspektiva vymezuje rodinné role, formy soužití a vzájemné lásky, ale také fungování systému. Z jedné strany zohledňuje trvalý manželský svazek a z druhé strany akceptuje funkční změny rodiny v jakýchsi elastických hranicích. Křesťanské pojetí rodiny, je postaveno na myšlence, že křesťanská rodina je základní místo pro výchovu mladého člověka a místo kde se přenáší na další generaci hodnoty víry.

1.2 Sociologické pojetí rodiny

V pojetí sociologickém, rodina realizuje nejmenší sociální jednotku, ve které se odehrávají procesy vzájemného soužití. Jedná se především o reprodukci populace, plnění ekonomické funkce a materiální. Sociologové nejčastěji tvrdí o rodině, že je základní buňkou společnosti, ve které probíhají sociální procesy. Vedle těchto procesů přisuzují rodině i význam kulturní, demografický a ekonomický. Rodina už dávno není objektem statický, neboť v cyklu své existence ztrácí jednodušnost a stabilitu. Rodina se stává institucí, ve které probíhá řada procesů a změn. Rodina má charakter nejen institucionální, ale také skupinový a projevuje se dynamickou strukturou, to znamená, že plní mnoho funkcí, které zabezpečují jak individuální, tak skupinovou a rovněž sociální existenci, členů rodiny. (Tyszka Z., 2002, s. 348)

Sociologické koncepce rodiny, zdůrazňují její mnohdimenzionální strukturu a variabilitu rodinného života. Tyto koncepce se ale prolínají s pojetím psychologickým, sociálním, právním a výchovným. Základem rodiny je manželská dvojice, která plní rodičovské funkce. Obraz rodiny je stále modelován jako malá primární skupina, která má za cíl zabezpečit adekvátní životní podmínky členům rodiny a zajistit její kulturní a sociální integraci do společnosti. Toto je vnímáno jako jedna ze základních funkcí rodiny a její neuspokojení vede k poruchám v rozvoji identity člověka a přináší těžkosti na životní dráze člověka,

zejména v jeho problémových situacích. To následně vede k deformaci hodnotového systému a k obtížnému navazování vztahů s jinými lidmi.

1.3 Sociálně pedagogické a psychologické vymezení rodiny

V ekologických, kulturních a společenských souvislostech je rodina vnímána jako systém interakcí, který vzniká mezi osobami, které jsou společně propojeny buď manželstvím, nebo příbuzenským vztahem. Tato koncepce je blízká interpretaci rodiny v křesťanské fylozofii, kde manželství je jádrem rodinné soudržnosti. Rodina je především hodnocena jako instituce plnící řadu funkcí pro všechny své členy. Má svoji jedinečnou identitu, specifickou strukturu, ve které se pohybují jednotliví členové rodiny. Členové rodiny pak následně tvoří společnou historii instituce, vytváří vzájemnou síť vztahů a emocionálních situací o různé síle, které originálním způsobem člověka integrují do rodiny ve smyslu individuálním. Psychologové převážně označují svůj vědecký zájem jako analýzu vnitřního fungování rodiny to znamená, že se snaží analyzovat problémové situace uvnitř rodiny s dosahem na jednotlivé členy rodiny. Zohleňují při tom obecně platnou zásadu, že rodina je systém a systém je tvořen jednotlivými prvky (osobami). Významným momentem pro tvorbu rodinného systému je i analýza sociálních kompetencí jednotlivých členů rodiny. Nedílnou součástí je i analýza rodinného klimatu a vliv rodiny na děti a mládež jakož i na ostatní členy rodiny.

Obdobně jak psychologové, tak i pedagogové se věnují analýze vnitřního systému rodiny. Rodina je v tomto pojetí vnímána v perspektivě procesů péče výchovy socializace a vzdělávání dítěte. Tento cíl je v pedagogice ústřední a dominantní a je situován do samého centra rodinného systému. Definice rodiny, které byly konstruovány pedagogy akcentují především ty funkce rodiny, které vedou k vytváření hodnotového systému a zároveň vytváří kategorický imperativ v kategorii „mít povinnost“ vůči někomu či vůči něčemu. Takovéto pojetí rodiny lze ztotožnit s pečovatelsko - výchovnou koncepcí ve společnosti. Proto také rodina bývá označována jako skupina, ve které všichni členové znají svoje dobré i špatné stránky a už se s nimi natolik zžili, že se nemusí skrývat za masku jakýchsi pseudorolí. Vlastní dům, či byt je centrem emocionální podpory a psychického bezpečí, rodina je přirozeným prostředím pro vývoj dítěte a generační rozrůzněnost rodiny vede

k dynamice norem, hodnot, zásad a regulací, které daná rodina vyznává včetně vzorů a postojů. (Nowak B.M. 2001)

V současné společnosti, která má charakter postmoderní společnosti nejen role dítěte, ale i role rodiče velmi obtížná. Rodina je základní jednotkou nejen výchovy, ale všech složek života a to nejen u dětí. V současném světě to implikuje řadu problémů, které vznikají z dynamiky rodinného života. Životní tempo a životní výzvy sebou přináší velmi rychlý sled sociálních změn a to ztěžuje rodičům opravdové monitorování chování svých dětí. Často se stává, že sami rodiče nejsou dostatečně připraveni na zvládnutí rolí, které jsou jim v rodině připisovány, jako role přirozené a setkáváme se s jakousi výchovnou bezradností u rodičů. To ovlivňuje fungování celé rodiny, je to problematika, která je velmi složitá a mnoho vrstevnatá a zabývá se jí především sociální pedagogika.

Z pohledu sociální pedagogiky je rodina institucí s ústředním situováním v sociální síti, toto pojetí je velmi složité, neboť centrální postavení rodiny je narušováno podmíněností sociální, nejen v rovině makrosociální ale také mezosociální. Rodina je institucí, která by dominantně měla být spojena integrálně s lokálním prostředím. To znamená že rodina je přirozenou institucí v prostředí, ve kterém sama existuje. V takovémto prostředí rodina nejefektivněji realizuje svoje vnější vazby v systému mnoha různorodých struktur. Charakter a kvalita těchto vztahů je výslednicí hodnotového a normativního systému členů rodiny a také koncenzu s klimatem, který tato rodina vytváří. Buď se daří rodině integrovat do lokálního prostředí, nebo naopak se objevují významné disharmonie. To ovlivňuje stupeň integrace rodiny a rovněž procesy péče, výchovy a socializace.

V současné rodině člověk uspokojuje pocit bezpečí a rozvíjí se podle zásad zdravého životního stylu. To je optimální model, který přináší nejen adekvátní kvalitu života členům rodiny, ale i jejich integraci tak, aby došlo k uspokojení jejich potřeb. Rodina takto koncipovaná preferuje přítomnost svých členů v rodině, klade důraz na jejich pocit štěstí, lásky. Je to místo kde dochází k akceptaci radosti, otevřenosti, vzájemného porozumění, empatie a obecně místo, kde jsou lidé ve svých potřebách uspokojeni. Deficity v této oblasti se stávají zdrojem mnoha projevů sociálního nepřízpůsobení a to jak u dětí, mládeže, tak i dospělých. Dysfunkční prostředí, zejména výchovné vytváří blokádu ve

vytváření mezilidských vztahů, které přináší satisfakci, následně je zdrojem agrese, příčinou únikových strategií a také místem, kde se dostatečně nevytváří identita člověka a dochází k úniku do deviantního prostředí a následně do negativních sociálních skupin (subkulturních, či kriminálních). (Urban, 2000, s. 358)

Další definici rodiny můžeme představit jako interdisciplinární model, který v sobě soustřeďuje dřívější koncepce rodiny prostřednictvím různých vědeckých disciplín. Charakterickým rysem této koncepce je vymezení rodiny jako souboru osob, které žijí v sociální realitě. Spojovacím prvkem této skupiny jsou vnitřní vazby, manželské, příbuzenské, adoptivní, ale také vazby vnější, které se projevují v příslušnosti k určité kultuře. Tato kultura je integrována do rodinných funkcí a následně transformována přenosem na každého svého člena. Strukturální pojetí rodiny je postaveno na teorii systému, kdy jedinec v rodině má charakter sociálního elementu. Taková rodina má řadu fundamentálních charakteristik, mezi které patří otázka reprodukce, sexuální život, hodnotový systém, kulturní orientace, akceptace generací a obecně způsob života, který daná rodina preferuje.

Z pohledu současné rodiny hovoříme o jistých změnách nejen ve společnosti, ale i v rodinné struktuře a máme tím na mysli transformaci rodinného modelu z tradičních forem na formy moderní, post moderní, či alternativní. Obecný model rodiny s tradičním akcentem je preference heterosexuálního vztahu, který je zformalizovaný v systému dané společnosti. Přesto tento tradiční model je často doplňován o charakteristiky, které reflektují postmoderní společnost. Už není dominantní pouze manželství a děti vzešlé z tohoto manželství, ale stále častěji se rodině vkládá i model adoptivní a ze základních funkcí rodinného soužití se vytrácí sexuální podtext vztahu mezi členy rodiny, který byl považovaný za jednu z dominantních funkcí rodiny. Nejen tyto elementy, ale i řada jiných sociálních změn vede k tomu, že rodina jako instituce bude z pohledu mnoha vědních disciplín redefinována. Tuto redefinici ovlivní především změny morálky a změny sociálních a kulturních norem.

Z pohledu našeho tématu se nejbližše identifikujeme s pojetím rodiny z pohledu sociální pedagogiky, tedy definujeme rodinu z pedagogické perspektivy. Pedagogická perspektiva připouští, že rodina je ohrožena a že péče o rodinu je vlastně jedna z dominantních výzev

současného světa. Rodina je vnímána holisticky, komplementárně, mnohodimenzionálně a v mnoha formách své existence. Mezi takovou existencí patří i přítomnost krize v rodině. Rodina je součástí makrosvět a zároveň mezo systému a proto všechny sociální procesy a změny, které ovlivňují makro a mezo systém ovlivňují také rodinu. V těchto systémech pak musíme analyzovat rodinu z perspektivu jejich možností, ale také ohrožení. Na jedné straně rodina těží z významného civilizačního úspěchu, který nás obklopuje formou informačních technologií, mimiaturizací, automatizací a řadou jiných trendů, nejen sociálních (například rozvoj genetiky apod.) Tyto vlivy jsou silným stimulem pro rozvoj členů rodiny, ale přináší i momenty ohrožení, které mohou vyústit v krizi. Například nezaměstnanost, závislost, rozvodovost, vlivy kyberprostoru a informačních technologií, infoholismus.

1.4 Geneze forem rodinného života

V mnoha sociologických teoriích je zdůrazněno, že každá rodina bez ohledu na její geografické a kulturní zasazení ve světě musí zcela přirozeně elasticky měnit svoji strukturu a fungování a přizpůsobovat se tím podmínkám dané společnosti. To se odehrálo ve vývoji civilizací již nekolikrát, rovněž na počátku 20. Století. V té době došlo k intenzivním sociálním změnám, kdy z velké rodiny, která měla charakter skutečně familiální se vykrystalizovala rodina početně výrazně menší. Patriarchální model rodiny, který se opíral o silné rodinné vazby rovněž na přelomu století byl podroben změnám s cílem změnit základní vnitřní složení rodiny. Tomuto nahrála i výrazná emancipace žen a dětí. Tyto procesy byly také výsledkem postupujícího procesu industrializace a důsledkem významných politických změn, které sekundárně přinesly změnu právních systémů, ekonomických poměrů, změnu zvyků. Došlo rovněž k významnému rozrůznění rodinné života v různých regionech.

V polovině 20. Století se v rámci mezinárodní hospodářské integrace zvýšila migrace lidí a to znamenalo promíchání mnoha kultur, zejména v oblasti morální a preferovaných obyčejů a zvyků došlo k akceleraci liberálních přístupu a k atomizaci společnosti, tedy i rodiny (ve srovnání s předešlými obdobími). Rodiny se stali mnohem více konfliktní, objevilo se vyšší riziko jejich rozpadu, oslabily se vazby mezi členy rodiny a vztahy mezi členy v malé rodině se oslabily. Diametrálně se změnil život člověka, tedy individuální život a zároveň život rodiny.

Z hlediska historiografie se v každé vývojové etapě rodina vyvíjela odlišně. Tento výzkum je realizován především prostřednictvím sociologů. Rodina v každé etapě svého vývoje měla jiný význam a jiné směřování. V předindustriální etapě existovala rodina ve formě institucionální, tzn. měla význam produkční a patriachální. To odpovídalo sociálnímu očekávání. Muž v takové rodině vládnul a kontroloval rodinný život. Zcela jenoznačně byly určeny sociální role rodiny a to zejména podle pohlaví. Ženy byly nuceny se zúčastnit především domácích prací a obživa rodiny závisela na muži.

V etapě industriální se také objevila řada sociálních změn zejména v rodinných vztazích. Především vztahy rodiny s lokálním prostředím se oslabovaly a to znamenalo uzavírání se rodiny zejména před vnějšími vlivy. Jakmile nastopila nová etapa – etapa volnosti, demokracie a rovnosti – rodina se opět aktivovala a vnější rodinné vztahy se upravily. Objevil se nový rodinný model – rodina partnerská, kde oba manželé pracují a v rolích rodičů mají oba bezprostřední vliv na výchovu svých dětí.

V postindustriální společnosti se velmi rychle rodina transformovala, objevili se nové fenomény, které determinovali život rodiny. Šlo zejména o vlivy ekonomické a sociální. V tomto pojetí je rodina prezentována prostřednictvím subjektivních vztahů mezi členy rodiny a v rodině dominují individuální potřeby členů rodiny. Rodina už není odkázána na existenci jakési rodinné society, ale je determinována aktivitou a vůli jejích členů. Postmoderní rodina je postavena na myšlence, že každý rodinný imperativ (to co rodina jako systém preferuje) je považován za narušení svobody a privátnosti jednotlivých členů rodiny. Podle Baumana (1994 str. 358 asi) každý člověk je odpovědný za svůj život. V pojetí postmodernistů, tedy každá osobnost je odpovědná za vlastní výběr formy rodinného života a lze člověka modifikovat do předem určeného sociálního typu rodiny. Tato myšlenka vede k tomu, že se rozvíjí alternativní formy rodinného života a obecně se označují jako formy života manželsko rodinného.

Vnímání rodiny jako základní sociální jednotky, která náleží do sociální struktury je nyní prezentována jako instituce v procesu změny (ta rodina). Rodina je determinována nejen vnitřními vlivy, které vycházejí z přirozeného cyklu života rodiny, ale především i

z procesu probíhajících v širokých sociálních strukturách, jako je globální transformace, hospodářská, ekonomická i sociální.

Rodinná struktura podléhá evolučním změnám současnosti. Tento trend je patrný zejména ve společnostech, které mají liberální charakter. Rodina je prezentována jako modelový systém subjektivních sociálních hodnot a jako systém ideologií postmoderního myšlení. Tato filozofie významně oslabuje pojetí manželství jako základu rodiny. Přichází rozklad klasické struktury rodiny a život současné rodiny je stále více podmíněn materiálními hodnotami. To se odráží i na modelu rodiny, která je determinována emigrací za výdělkem, přetížením povinností domácnosti, vytížením profesním. Efektem těchto změn je permanentní stres, který je vnímán všemi členy rodiny a který je ovlivňuje. Výsledkem těchto sociálních změn je i vznik sexuálního liberalizmu, tzn. základní rodinná funkce v tradičním pojetí rodiny se výrazně změnila a sexuální život členů rodiny se stal mnohdimenzionálním. Objevuje se rovněž životní styl postavený na volné reprodukci generací, jedná se o narození dítěte mimo manželský svazek, či mimo rodinu. Tyto individuální strategie lidského chování formují rodinu do nových sociálních vztahů, objevuje se rodina nové kvality, či alternativní rodina.

1.5 Současné modely rodiny

Současný pohled na rodinu je determinován sociálními i ekonomickými vlivy světa. Ty změnily rodinu a modifikovaly i její funkce. Na samém konci minulého století ovlivnily rodinu transformační změny a změny rodinného práva. Významně rodinu determinovaly i procesy industrializace a urbanizace v rámci evropské struktury a již výše zmíněná zaměstnanecská emigrace. To vše přivedlo rodinu na pokraj kvalitativních změn. Ne malou roli hráli také vlivy obyčejů a zvyků, včetně tradic a také změna sociálních pozic v rodině, ve smyslu zrovnoprávnění partnerských vztahů. Tyto prudké změny měly charakter sociálního traumatu a byly označovány za erozivní. Rodina se v současnosti nachází v klimatu permanentního ohrožení, sociální konflikty způsobují zvýšení stresu a strach před budoucností, krize hodnot, zejména morálních se zvyšuje. Společnost ovlivňuje frustrace, rozčarování, chronický stres, ztráta víry ve spravedlivý svět, bezradnost, emocionální poruchy a další. Rychlé a hluboké sociální změny v ekonomice a

hospodářství se staly nositelem sociálního traumatu a stále silně determinují rodinný život a zejména způsoby vyrovnávání se s krizovými situacemi.

Na konci 20. století ještě v období doznívání tradičního modelu rodiny se objevili různé rodinné mutace. Vnikl mozaikovitý obraz forem rodinného života, například nesezdaná soužití, zrekonstruované rodiny, polygamní rodinné vztahy či homosexuální typ rodiny. Stále častěji se také objevují manželství smíšená, formální a otevřená, bezdětná. Vedle to se zvětšuje počet samotně žijících osob. Tyto formy kvazirodinného života, ale neodpovídají klasické definici rodiny a jsou úspěšným výsledkem oslabení hodnot a norem (zejména morálních) tradiční formy rodinného a manželského života. Lze je označovat za alternativní formy rodiny. Je to nejednoznačné označení, ale dává tušit, že struktura rodiny je kvalitativně jiná, nejen v oblasti mezilidských či partnerských vztahů, ale i v oblasti sociální, ekonomické. I nadále se jedná o malou sociální skupinu, ale jiné struktury a jiné kvality. (Kawula 2006, s. 348)

Současné pojetí rodiny vychází ze sociálních změn, jedná se o vícegenerační rodinu, ale přesto výzkumy ukazují, že lidé preferují tradiční model rodiny, který je postavený na manželství a na systému tradičních hodnot, kde vrcholem těchto hodnot je dítě. Tyto výzkumy realizované v minulém desetiletí však jsou v rozporu s reálnými trendy existence rodinného života. Tradiční rodina je chápána jako soubor osob žijících společně v jednom prostředí, ale dítě už není vnímáno jako objekt výchovy, ale jako jedinec, který intenzivně prochází sociálním tréninkem způsobu chování. V těchto rodinných strukturách dítě vnímá rodinné normy a seznamuje se s mechanismy sociálního fungování. Tradiční rodina už nehovoří o harmonii a lásce, ale žije v ideální stabilitě. To také označuje jistý posun v chápání tradiční rodiny. Objevují se nové konflikty v rodině, domácí násilí, užívání alkoholu a drog a tyto modely socializují i děti. Mladá generace potom volí nejčastěji partnerský model soužití, ve kterém manželé pracují.

1.5.1 Rodina v nesezdaném soužití

Zároveň se objevuje i netypický rodinný model, který je sice znormalizovaný, ale je na bázi tzv. volného soužití. Hovoříme o modelu nesezdaného soužití rodiny, kdy partneři společně vedou domácnost, ale neplní si všechny povinnosti vůči sobě plynoucí se vzájemného soužití. Takovýto model rodiny preferují především rekonstruované vztahy, nejčastěji po rozvodu. Je to model typický pro rodinu, která se modeluje na základě ztráty jednoho ze spoluzemců v předešlém vztahu, smrt nebo rozvod. Každé dítě v takovém typu rodiny, žije pouze s jedním biologickým rodičem, ale v několika širších rodinných kruzích. Rodičovská autorita a vedení je v takové rodině asymetrická. Většinou pouze biologický rodič má výhradní práva a druhý odehraje svoji roli náhradníka. Mezi další netypické formy rodiny patří rodina bezdětná, která na základě vlastní volby, především ovlivněná profesní kariérou volí způsob života bez dítěte. Dítě v takové rodině má charakter zátěže. Tento typ rodiny je často výsledkem rodiny manželsví postižených osob, často rodin vědců, bývalých kněží apod. Tento model má však i svoje pozitivum - dává totiž partnerům reálnou šanci na uspokojení jejich potřeb.

1.5.2 Rodina o nejasné struktuře

Do kategorie takových rodin patří i rodina o nejasné struktuře, tedy rodina, která má neformální vztahy, sexuální i rodičovské. Tento typ rodinného života se objevil jako výsledek kulturních a sociálních změn, které jsou nasměrovány na liberalizaci norem rodinného života. Spěčifikum fungování rodiny o nejasné struktuře tkví v ignorování tradičního historického systému rodiny, který byl zároveň sankcionován za porušení některé jeho normy. Tento typ rodin se považuje za nestabilní rodinu ve všech ohledech svého fungování. Z hlediska sociální pedagogiky se jedná o rodiny, které nejsou výchovně efektivní. Vzhledem k specifčnosti životního stylu a chování partnerů. V rodinách tohoto typu jsou výchovné a socializační procesy silně narušeny průběhem těchto vztahů. Rodina o nejasné struktuře ztrácí význam, jako jedna ze sfér sociálního života a stanou se předmětem dalšího výzkumu, neboť jejich geneze bude determinována sociálně a zatím s nejasnou vizí.

1.5.3 Rodina hybridního typu

Specifickým typem rodiny je takzvaná rodina hybridní, která je typická tím, že partneři žijí společně, ale přitom odděleně. To je rodinný systém, který je velmi nestabilní a je podmíněný morálkou partnerů. Hybridní rodinný model vlastně partnerský vztah na dálku. Místo pobytu a neformálnost vztahu zabezpečuje partnerům autonomii a osvobozuje je od odpovědnosti. Znamená to, že je tento typ soužití velmi podobný rodině o nejasné struktuře a rovněž z hlediska sociální pedagogiky bez významného sociálního akcentu. Oddělení bydlení partnerů nedává možnost dostatečně plnit rodičovské role, neumožňuje vytvářet rodinnou společnost a obtížně se zde navazují vztahy s dětmi. Různá místa pobytu rodičů jsou problémem pro umístění dítěte v takovéto rodině, dítě buď trvale bydlí s jedním z rodičů, kdy ten druhý je rodičem docházejícím za dítětem, a nebo dítě bydlí střídavě s oběma rodiči. Obě formy společného bydlení značně oslabují možnost kontroly rodičů nad dítětem a významně negativně obvlivňují jeho proces primární socializace.

1.6 Specifika rodinného fungování

Ze systémového hlediska vnímáme rodinu ze všech možných úhlů jejího fungování. Takovýto model má své charakteristické znaky, mezi které patří celistvost, opakovatelnost a otevřenost. Celistvost rodiny se projevuje v tom, že je strukturována a že má kontinuální celistvost. To ukazuje, že skrutura rodinného systému je integrální a diagnostika takového systému se musí koncentrovat na jednotlivé členy rodiny a zároveň na vztahy této rodiny a zároveň na fungování celého systému. Opakovatelnost rodinného systému je postavena na tom, že opakují neustále ty interakce mezi členy rodiny, které mají významný charakter (někde se opakují i vazby, mezi členy rodiny patologického charakteru). Taková rodina společně organizuje a realizuje svoji aktivitu a to v určitých cyklech, které mají různých charakter a kvalitu. Otevřenost systému rodinného je postavena na široké možnosti dosahování významných výsledků činností jednotlivých členů rodiny a koncový efekt jejich činnosti je adekvátní výchozímu stavu (i když tento stav může být u jednotlivých členů rodiny různý). Proto tedy rodina jako systém, může být chápána právě v perspektivě svých funkcí.

Struktura rodiny je definována jako specifický systém regulací, které determinují vnitřní vztahy v rodině. Jsou realizovány prostřednictvím členů rodiny a to v rozmanitých konfiguracích. Struktura rodiny musí být schopna elastických změn. Členové rodiny musí vykazovat aktivitu v oblasti získávání kompetencí a tím vytvářejí nové vzory interakcí mezi členy rodiny. Změny v rodinné struktuře mohou probíhat ve třech na sobě závislých rovinách, a to v rovině rodinného prostředí, kde hraje důležitou roli počet členů rodiny, v rovině rolí a sociálních pozic a v rovině vnitřních a vnějších rodinných vztahů. Bereme-li do úvahy tyto tři roviny, musíme zdůraznit, že z pohledu strukturálního jsou vzájemné rodinné vztahy konstituovány jako společenské vazby, které se rodí v intimních bezprostředních mezilidských relacích.

Má-li rodina udržet svoji strukturu a takzvanou rodinnou identitu, musí reagovat na nové venkovní vlivy. Tyto vlivy by totiž výrazně ovlivnily charakter rodiny. Rodina se rozvíjí v čase, rodina se adaptuje na nové podmínky, pracuje s novými sociálními situacemi, včetně krizí a musí se vyrovnávat s neočekávanými netypickými, náhlými a traumatickými změnami.

Vztahy uvnitř rodiny se mohou identifikovat na základě dvou strategií, první strategie se nazývá strategií symetrickou – pozitivní. Vzájemné vztahy mohou generovat pozitivní změny. Podstatou tohoto modelu je akceptace chování partnera a akceptace vzájemné interakce (v pozitivním slova smyslu dochází k rivalizaci mezi partnery s pozitivním efektem). Druhý model se týká komplementárního chování, čili (následného), které je popsáno jako tzv. negativní zpětná reakce. Jedná se o styl chování, který nedává možnost vzniku deviací a stabilizuje rodinu a její homeostázu. Oba typy chování mohou vést ke zničení rodinného systému v případě, že překročí hraniční hodnoty, které systém akceptuje jako pozitivní změnu. Pak následují obranné mechanismy, které efektivně usměrní aktivitu systému, nastolí pořádek a pozitivně ovlivní vztahy mezi členy rodiny.

Rodina je místem, ve kterém se realizuje základní proces sociálních změn na úrovni mikro sociální. Rodina je považována za mikrosociální systém a je vnímána jako fundament systému ekonomického a demografického. V souvislosti s tím rodina jako instituce vstupuje do řady interakcí v širších sociálních strukturách a tyto interakce jsou dynamické

a mají charakter změny. Zcela jistě reagují na změny, které probíhají ve společnosti. Rodina funguje správně v případě, kdy všichni její členové mají pozitivní relace, vzájemně spolupracují při uspokojování potřeb jednotlivých členů rodiny. V takové rodině se utváří silné pouto a formuje se její identita. Je to místo, ve kterém se člověk socializuje, buduje vlatní já, uspokojuje vlastní potřeby, rozvíjí se a získává životní kompetence k překonání k překonání problémových životních situací. Odborná literatura uvádí řadu klasifikačních systémů, ve vztahu k funkcím rodiny. Lze je shrnout do roviny sociální, kulturní a ekonomické. Různí autoři prezentují různé klasifikace, které mají svůj význam. Některé z těchto funkcí prezentujeme v následujícím textu. Rodinné funkce vychází převážně z tradičního modelu rodiny a ovlivňují určité oblasti života rodiny tak, aby vývoj rodiny byl bezpečný a správný.

V sociální pedagogice se objevuje institucionální klasifikační model funkcí rodiny, kam patří funkce integrační, stratifikační, socializační, výchovná ekonomická a prokreační a klasifikační model osobnostní kam patří funkce manželská, rodičovská. Podle Winiarského (Winiarsk 2000,s. 358) se v sociální pedagogice objevuje nová typologie funkcí rodiny a to funkce rodičovská, výchovná, socializační, pečovatelská, sociální, kulturně expresivní, sexuální a ekonomická.

1.7 Závěr

Závěrem lze konstatovat, že rodina funguje správně v případě, kdy realizuje svoje funkce tak, že pozitivně ovlivňuje rodinný život v oblasti adaptace na nové sociální změny, v oblasti komunikace a v oblasti rozvoje. Systémové pojetí rodiny pak mluví o rodině jako o systému, který funguje správně, fungují li adekvátně všechny jeho subsystemy. Jestliže se v některém subsystemu objeví disfunkce, naruší to dynamickou rovnováhu a rodina se dostává do situace poruchy některé své funkce.

2 KRIZE VERSUS RODINA

S postupem lidské civilizace se objevují stále lepší a kvalitnější podmínky života lidí, ale na druhé straně je tento život současného člověka stále více komplikovanější. Mnoha jedincům i sociálním skupinám se jeví jako obtížné najít adekvátní místo v životě. Stále častěji se dostávají do konfliktů se současnou etapou rozvoje společnosti. Tyto problematické situace ovlivňují status člověka, jeho životní pozici, jeho materiální a sociální podmínky života. Člověk si staví stále vyšší životní cíle a k dosažení těchto cílů používá různé strategie. Někteří v sobě aktivují pozitivní změny, rozvíjí se, vytváří uspokojující vztahy se svým okolím a postupně dosahují svých cílů etapovitým způsobem s ohledem na hodnoty, normy a tradice dané společností. Jiní členové společnosti však v dosahování svých životních cílů cítí silný sociální strach, který paralyzuje jejich osobnost a způsobuje, že se v těchto lidech vytváří vnitřní nemožnost dosáhnout těchto cílů a dochází k bezradnosti a dezorientaci. Další sociální skupinu, kterou v tomto ohledu dosahování životních cílů můžeme představit je skupina osob, které používají asociální strategie a směřují svoje snažení a dosažení cílů k obtížně akceptovatelným životním situacím. Například se snaží získat převahu nad druhými, využívají jejich slabosti, útočí na své okolí, působí jako násilníci. V tomto asociálním chování potom nachází způsob dosahování svých cílů a pocítují jistý podíl osobní satisfakce.

2.1 Teoretické kontexty krizového jevu

K vlastnímu termínu krize, se vztahuje řada slovníkových pojmů z mnoha zdrojů. Krize představuje něco jako zásadní obrat, přelom, závažné narušení rovnováhy, ztrátu a podobně. Krize je pojem velice široce pojímaný a nacházíme ho jak v koncepcích sociologických, tak psychologických. Z pohledu sociálních věd chápeme krizi, jako imanentní charakteristiku, nejen samotného člověka, ale také procesu jeho rozvoje. Krizí tedy musíme vnímat v závislosti od dané situace a od kontextů, které jsou s krizí spojeny. Krize je vždy narušení interakce, v krizové situaci člověk prožívá stres, bezradnost, napětí, mobilizuje svoje síly, ale nutno zdůraznit, že krize má dominantně destruktivní význam. V okamžiku, kdy člověk pocítuje jisté ohrožení začíná mít strach. Člověk ohrožený krizí začíná vnímat silný diskomfort své životní situace. Chce se od tohoto problému odchýlit, začíná vytvářet strategie řešení a nasměrovává svůj život ke snaze o změnu. Tento proces

však není jednoduchý. Krize je podmíněna řadou faktorů a není možné jednoznačně stanovit, který způsob řešení krizové situace je optimální.

V odborné problematice se setkáváme s celou řadou definic pojmu krize. (Lazarus 1999) chápe krizi jako cyklický proces (tedy opakující se), mající charakter dlouho trvajícího stresu, který se rozvíjí v čase. Krizová situace očekává řešení a jedinec očekává efekt změny. Toto očekávání může působit stresogenně a jedince může paralyzovat.

Pokud se zaměříme na psychologické teorie, můžeme uvést definici (Badura – Madei 1996), který krizi popisuje jako situaci, vnitřní nerovnováhy, která je způsobena nějakou životní situací, která nebyla dostatečně řešena či dořešena. Tato definice krize je zajímavá, neboť hovoří o poruše vnitřní rovnováhy a to jak u jedince, tak v sociální skupině. Definice je přínosná pro sociální vědy v tom ohledu, že narušená vnitřní rovnováha má svoji příčinu a tuto příčinu je možné odhalit.

Významu definici krize, přináší v odborné literatuře i (Gilliand 2009). Krize v jeho pojetí je obtížné vnímání konkrétní situace a obtížné vyrovnávání se s určitou životní těžkostí. Tato situace člověka vyčerpává, narušuje jeho integritu a narušuje zároveň mechanismy, se kterými je možné se s krizí vypořádat.

Snad nejfrekventovanější pojetí krize nacházíme v odborné literatuře u Eriksona (Erikson 2004), který chápe krizi jako stav, který vzniknul jako důsledek krizového vývoje a jako důsledek stresu. Krize je v jeho pojetí vnímána jako zásadní zvrát v životě člověka a vyžaduje si reakci tohoto člověka ve směru změny životní situace. U Eriksona se setkáváme s pojmem vývojové krize a tento termín používá v souvislosti s možným výskytem krize téměř ve všech vývojových etapách člověka.

Krize sebou přináší také jinou a novou kategorii, a to kategorii ohrožení. Fenomenologické pojetí krize není vnímáno jako krize samotná, ale jako způsob vnímání nedobré životní situace. Člověk se dostává do obtížné životní situace, nalézá se v situaci problémové a ta mu způsobuje jisté ohrožení. Jakékoliv ohrožení potom vyvolává silné negativní emoce, které mohou následně způsobit další negativní situace. Jedinec je v nové situaci

dezorientován, ztrácí psychickou stabilitu a vyžaduje určitou změnu sebe samého, ale i postojů. U člověka se objeví strach, který signalizuje ohrožení. Krize pak má charakter překážky v dosahování životních cílů, které není možné vyřešit běžně dostupnými způsoby. Takové vnímání krize pak může vést k sociálnímu nepřizpůsobení člověka a dokonce ke vzniku přestupků či trestných činů, spojených s danou osobou. Krize je také výsledkem, takové životní situace, která neumožňuje kontrolu vlastního života a způsobuje dezorientaci.

2.2 Krize a struktura rodiny

Je obecnou uznávanou pravdou, že rodina představuje primární a zároveň přirozené prostředí pro život člověka. Od počátku života každého člověka se jedinec setkává s rodinou, má svoje zkušenosti s ní a za pomoci rodiny se rovněž učí fungovat ve společnosti. Rodina má přes všechny diskuze na toto téma hodnotu sociálně kulturního prostředí, hodnotu místa, ve kterém člověk vyrůstá a formuje svoji osobnost

Současná sociologie je podle Tofflera (Toffler, 2006) prostor pro mnoho situací, a to jak situací, které rozvíjejí jedince, tak takové, které mají destruktivní vlivy. Procesu přizpůsobení se člověka dynamice rodiny od něho vyžaduje řadu schopností a dovedností. Současné pojmání světa a sebe samého v kontextu postavení rodiny v současné společnosti není vůbec jednoduché. Je to proces, probíhající v mnoha směrech a zároveň proces, který vytváří identitu člověka. Identita člověka je vlastně individuální záležitost, která vzniká jako výsledek integrovaného vnímání vlastního Já. Je to proces, který dominantně působí v období dospívání a který vyžaduje od jedince neustále vybírat takové životní volby a alternativy, které povedou k jeho integraci do společnosti. V procesu tvorby identity mladistvého se musí překonat řada intenzivních vlivů (i negativních) a mnoho vlivů širokého prostředí, ve které člověk žije. Tento proces vytváření identity není vždy procesem úspěšným. Stává se, že v procesu volby jedinec zvolí takové proměnné (zejména se jedná o vnější vlivy a vnější proměnné), které ho přivádí do situací krizových a zároveň do systému chaotických způsobů optimalizovat svůj život. Tímto procesem se člověk dostává do oblasti sociálně patologických jevů, jako aktivní aktér těchto negativních procesů. V procesu této negativní změny může mnohdy pomoci rodina, která

napomáhá člověku vytvořit adekvátní a optimální adaptační mechanismy, které mohou vést k integraci člověka do běžného života.

Pedagogové a psychologové často hovoří o rodině v krizi, často také o rodině sociálního rizika (též individuálního). Je to situace, která znamená prohlubování se stavu permanentní přítomnosti poruch vztahů, mezi členy rodiny. Toto narušení vnitřních stavů rodiny je podmíněno i vztahy členů rodiny s vnějším prostředím a rodina není schopna vlastními silami tuto situaci překonat. (Kawula 2006)

Ze sociologického hlediska je krize rodiny vnímána jako problém sociálních vztahů, z psychologického hlediska jako problém interpersonálních vztahů.

Obě pojetí jsou ale charakteristické tím, že účastníci (tedy účastníci krize) jsou nedostatečně socializováni, jsou to jedinci, kteří jsou potenciálně ohroženi ekonomicky, vykazují nižší stupeň sociální integrace a svým způsobem vytvářejí veřejnou hrozbu pro svoje okolí.

Z pohledu sociální pedagogiky vidíme rodinu v krizi jako soubor nežádoucích charakteristik, které negativně ovlivňují její fungování.

Pro takovou rodinu je charakteristické, že neplní svoje základní funkce (a to v různém stupni). To implikuje ohrožení nejenom samotné rodiny, ale právě všech členů této rodiny, ohrožen je i celý rodiný systém. V rámci tohoto systému dochází k funkcionální nerovnováze, která se týká jak jedince, tak celé rodiny. V rámci rodinné krize popisujeme krize vnitřních interpersonálních vztahů, krizi sociální, krizi komunikační a podobně. Dokonce situace, kdy členové rodiny se snaží pomoci jednomu členu rodiny v překonání krize vede k tomu, že ostatní členové rodiny mohou být postiženi gradujícím stresem z nezvládnutí situace a krize se může prohlubovat. Pravděpodobnost takovéto situace roste spolu s nedostatkem či absencí schopností, které nám slouží k vypořádání se s těžkou životní situací.

Souvislosti, které se váží na výskyt krize v rodině jsou převážně v oblasti uspokojování základních potřeb. Dochází k deprivaci u členů rodiny, konflikty uvnitř rodiny pak vznikají na základě rozdílných hodnotových systémů členů rodiny, dochází k rozporuplnosti cílů u

jednotlivých členů rodiny. Významou determinantou rodinné krize jsou i rozdílné zájmy zúčastněných členů rodiny, rivalizace mezi členy rodiny, vzájemná konkurence mezi členy rodiny a podobně. (Górecki 2001)

Rovnováhu rodinného systému ohrožují také jiné životní situace, zdravotní stav členů rodiny, pocit bezpečí rodiny, ztráta hodnot vyznávaných rodinou a vůbec změna sociální pozice či jejich členů. V životě rodiny dochází velmi často k těžké sociální situaci, neboť rodina neví jak se rozhodnout a jak realizovat stanovené úkoly. Rodinný život dezorganizuje také různorodost sociálních rolí členů rodiny a negativní sociální jevy, které mohou být zdrojem fyzického či psychického vyčerpání u členů rodiny. Rodina v krizi vždy vykazuje oslabené vnitřní vazby. Taková rodina, se často potýká s výskytem patologických jevů a sama rodina není schopna samostatně vytvořit prostředí, které vede ke konsolidaci rodinné krize. Tato konsolidace je důležitá zejména pro rozvoj následné generace potomků v každé rodině. Taková rodina nevybaví svoje děti samostanými kompetencemi do života a nepřipraví je k optimálnímu fungování v dospělém věku. Dětem v takové rodině absentují vzory chování, nedostávají informace jaké nápomocné strategie zvolit v případě ohrožení a v neposlední řadě neví jak se vyrovnat se stresem. Negativní dimenzi tohoto jevu zdůrazňuje i absence kreativního myšlení a absence schopností elasticky řešit životní problémy. Poruchy v oblasti vztahů v relaci jedinec prostředí tkví zejména v krizi, která má evidentně charakter socializační. Takové pojetí krize je charakteristické hlubokými deficity funkcí rodiny a zejména deficity v oblasti rodičovských vlivů. Tyto deficity přerůstají následně do oblasti vzniku patologií, do oblasti sociálního nepřispůsobení a následně ke vzniku sociální skupiny, která je marginalizovaná a sociálně vyloučená. (Kawula 2006)

V současnosti se setkáváme nejčastěji s rodinnou krizí, která je generována jako krize mnohodimenzionální. Je tím myšlena krize v sociální oblasti, ekonomické oblasti, psychologické oblasti a podobně. Problematiku rodinné krize ještě často podněcuje morálka takové rodiny s výskytem jevů, za které se rodina stydí a nechce, aby byly veřejně publikovány, neboť to rodinu přivádí do skupiny stigmatizovaných rodin. Jedná se například o výskyt alkoholismu u žen, výskyt incestního chování v rodině a výskyt sociálně tabuizovaných projevů chování. Rodina v takovýchto souvislostech krize se snaží tyto projevy maskovat a popírat jejich patologizaci. Taková rodina není schopna se

uzdravit. (spíše se jedná o úzdravu rodinného systému) následně nastupuje pozvolná, ale jistá autodestrukce rodiny.

2.3 Typy rodinné krize

Rodina je interdisciplinárním objektem. Systém rodiny je složitý mnohodimenzionální, dynamický, vyvíjející se a je pod vlivem mnoha různých faktorů. Rovněž výzkum v oblasti rodinných krizí je velmi obtížný a to jak v rovině teoretické, tak v rovině empirické. Problematice rodiny se venují především psychologové, pedagogové a sociologové, ale současné pojetí rodiny si vyžaduje i zájem řady jiných vědních oborů, jako jsou právo, ekonomie, sociální práce, sociální politika, etika a podobně. Zájem o rodinu se prezentuje v odborné literatuře v rovině prakticistní, diagnostické, prognostické, klinické, či experimentální.

Současné formy a modely rodinného života se stávají zdrojem výrazných rozrůznění z generačního hlediska. Nejstarší generace je orientována na tradiční model rodinného života a tento model vyznávají lidé zejména na vesnicích a lidé žijící v těžkých materiálních podmínkách, mající spíše nižší stupeň vzdělání a inklinující více k tradicím a víře. Střední generace preferuje více model současný, to je model rodinného života, který se opírá o tradice, ale přitom akceptuje moderní trendy. Je to skupina lidí s vysokým stupněm vzdělání, převážně žijící ve městě v dobrých materiálních podmínkách a nehlásí se k žádné víře. Pro tuto skupinu je významná hodnota intelektuální a seberealizační. Náboženství je pro ně okrajovou záležitostí. Pro tuto kategorii je dítě hodnotou ve smyslu mít dobrého potomka, ale není hodnotou rodinného života. Dalším modelem rodinného žití je model partnerský, kde oba manželé pracují a upřednostňují svoji seberealizaci, každý z pohledu svého pohlaví. Je to odchýlení od tradičního modelu, ve které sice oba manželé pracovali, ale zároveň, žena měla za povinnost se starat o dům a o děti. Nejprogresivnější model rodinného života se objevuje v názorech mladé generace, která preferuje různé kvazimodely rodinného života a rodinu představují tito mladí lidé v různých modifikacích. Tyto modely částečně narušují tradiční model rodiny ve smyslu rodina = manželství.

2.3.1 Krize z důvodu nezaměstnanosti

Současná krize rodiny je mnohozdrojová. To znamená, že ji způsobuje vícero příčin a hovoříme o krizi složené. Spirálu této složené krize nejčastěji aktivuje nezaměstnanost (jako primární zdroj krize). Ztráta práce a nemožnost základního zabezpečení rodiny v oblasti ekonomické a spotřební destabilizuje rodinný systém. Ekonomická krize rodiny vyvolaná nezaměstnaností determinuje ostatní funkce rodiny, tedy výchovnou, socializační, emocionální a podobně. Významný destruktivní vliv na rodinu má nezaměstnanost dlouhodobá v časovém horizontu 6 až 12 měsíců bez zaměstnání, kdy se nezaměstnaní lidé stávají pro zaměstnavatele neatraktivní. Dlouho trávající nezaměstnanost vede také k rozvoji sociální dezorientace nejenom nezaměstnaného, ale také členů rodiny. Nezaměstnanost jednoho či obou rodičů má negativní vliv na psychologický vývoj dětí. Výskyt nezaměstnanosti v rodině přispívá k vytváření atmosféry napětí, nejistoty a frustrace. Z pohledu ekonomické krize rodiny jsou neadekvátní strategie, vyrovnávání se s danou situací a negativně naladění vůči dětem, u kterých se projeví chování, které je charakteristické sociální nepřizpůsobivostí. Snaží se nelegálně získat finanční prostředky, používají agresivní útoky a násilí vůči vrstevníkům a podobně. Není výjimkou, že se členové rodiny často uchylují k alkoholu, užívání drog či jiných psychoaktivních látek a to včetně výskytu tohoto jevu u dětí.

2.3.2 Krize z důvodu chudoby

Bída a chudoba je často důsledkem nezaměstnanosti, ale zároveň vystupuje i jako významný činitel vzniku krize v systému rodiny. Chudoba přináší frustraci, agresi a problémy, se kterými lidé nejsou schopni se vyrovnat. Lidé nezvládají každodenní životní cyklus, postupně se izolují od společnosti a dostávají se do spirály krize, ve které kumulují životní problémy, které v časovém horizontu vyústily do traumatických situací. Lidé v takovém typu krize nejsou schopni adekvátně reagovat na životní podmínky a velmi často se orientují na patologické projevy chování. Sociální chudoba spojená s dlouhotrvající nezaměstnaností narušuje všechny funkce rodiny, především funkce rodičovská je ohrožena nejvíce. Děti z takovýchto rodin vykazují antisociální postoje, agresivní chování a jsou ohroženy alkoholismem, prostitucí, drogovou závislostí, závislostí na lécích a řadou jiných destruktivních poruch chování. (Zimoň 2001)

2.3.3 Krize v důsledku ztráty blízkého člověka

Zdrojem hluboké individuální, rodinné, psychologické i sociální krize je situace, kdy rodina náhle, často nečekaně se setká se situací ztráty blízkého člověka. Smutek, který provází tuto ztrátu je vnímán jako psychologické sociální i somatická reakce na odchod blízkého člověka. Každý ze členů rodiny různým způsobem prožívá toto období a každý potřebuje různě dlouhý čas k adaptaci na tuto ztrátu. Jedná se o adaptaci, která má charakter přizpůsobení se životu bez zemřelého člověka. Smutek je procesem, který probíhá individuálně u každého člověka, ale tato individuálnost má silné sociální kontexty. Ztráta jednoho člena rodiny způsobuje narušení ve všech dimenzích fungování rodinného systému. Působí destabilizačně na způsoby uspokojování potřeb realizované rodinou do té doby, ovlivňuje vnitrorodinnou komunikaci, vede ke změně hierarchie hodnot a také ke změně životního rytmu rodiny. Problémy, které vnikají různou reakcí žijících členů rodiny, pocit dezorientace, viny, strachu, ale také falešná interpretace některých skutečností, mohou mít destruktivní vliv na fungování celého rodinného systému. Pokud je ztráta blízké osoby náhlá, jedná se o traumatickou událost, která je pro člověka neobyčejně emocionálně vyčerpávající. O formě a průběhu procesu adaptace rozhodují vlastnosti, schopnosti a zkušenosti člověka, dále pak vnitřní systém vazeb pozůstalé rodiny a také vztahy mezi rodinou a prostředím. Postupem času tyto negativní emocionální stavy postupně vyhasínají a člověk se aktivizuje a nachází způsob adaptace vůči této ztrátě.

2.3.4 Krize z důvodu sociálního nepřízpůsobení

Pro mnoho současných rodin je primárním zdrojem krize sociální nepřízpůsobení dítěte, které je v této rodině vychováváno. Současné dospívání mladého člověka je těžká a komplikovaná životní etapa, která se odehrává v prostředí rychlých, ekonomických a sociokulturních změn. Tradice, zvyky, světonázor, hodnoty a způsoby socializace, které byly po mnoho generací akceptovány se hroučí. Sociální nerovnost, devalvace hodnot, rozvoj informačních technologií a jiné jevy ovlivňují životní styl každého člověka a mají i specifický vliv na dospívání mladého člověka. Na základě těchto faktorů se objevují individuální konflikty a to nejen ve sféře rodinného systému, ale i širší společnosti. Vzniká široká škála dysfunkčních projevů chování.

Z hlediska etiologie sociální nepřizpůsobení se na přední místa dostávají prediktory rodinné a prostředí jako klíčové determinanty při vzniku poruchy chování či při vzniku kriminality mladistvích. I zde je nutno zdůraznit, že negativní vliv na chování dítěte v dysfunkční rodině nám vygeneruje sociální jevy, jako je například chudoba, nezaměstnanost, neadekvátní postoje rodičů, výskyt patologie v rodině a podobně (Urban 2000).

Tato krize má spíše charakter hodnotové krize dospívající mládeže, významnou roli při vzniku této krize hraje způsob výchovy v rodinách, ve kterých absentuje pocit bezpečí a dětem jsou umožněny únikové způsoby chování, kdy jsou porušovány nejenom normy právní, ale i sociální. Taková rodina vykazuje nízký stupeň sociálních kompetencí, často se členové rodiny izolují, dítě uniká do vrstevnických skupin a jeho životní styl získává charakter životního stylu únikového. To vše je ještě emocionálně podpořeno přirozenou krizí adolescentního věku.

2.3.5 Krize z důvodu alkoholismu

V rodinách, kde se vyskytuje problém s alkoholovou závislostí, dochází k destrukci všech rodinných systémů, ve vztahu k člověku postiženému závislostí (z pravidla to bývá otec). Taková rodina vykazuje známky chaosu a absentují v ní uznávané hodnoty a normy, jakož i do té doby uznávané mechanismy regulace. Nejhoší postavení v takovýchto rodinách mají děti. Takto postižená rodina stojí před nutností absolutní vnitřní restrukturalizace. Rodiny s výskytem alkoholismu zkouší všechny možné a dostupné strategie vyrovnávání se s tímto problémem a to jak pasivně tak i aktivně. Jsou to mechanismy, které se aplikují jak uvnitř rodiny, tak do prostředí, ve kterém taková rodina žije. Alkoholismus v rodině může být jak příčinou vzniku krize, tak i následkem dysfunkčního rodinného systému. Alkoholismus ovlivňuje všechny dimenze rodinného života.

Riziko vzniku rodinné krize ve spojitosti s alkoholismem či drogovou závislostí je vyšší u rodin žijících ve velkém městě a u rodin, které jsou materiálně i ekonomicky dobře situované, kde rodiče vykazují vyšší stupeň vzdělání a vyšší životní úroveň i sociální status. Přesto je nutné konstatovat, že výskyt tohoto typu krize se často objevuje i u rodin patologických a u rodin, kde se vyskytuje některý rizikový faktor, jako je nadměrné pití alkoholu, nezaměstnanost, defekty v primární socializaci, eventuálně nemožnost najít své adekvátní místo v dané rodině.

2.4 Strategie vyrovnávání se s krizí

Vzhledem k tomu, že existuje mnoho těžkostí v jednoznačném definování pojetí stresu, v pojetí krize a rovněž ve způsobech vyrovnávání se s krizovou situací, jsou i strategie řešení této situace širší. Je nutné zjistit příčiny a projevy stresu, diagnostikovat podstatu krize a zjistit do jaké míry jsou členové rodiny schopni vnímat danou situaci a jaké jsou možnosti jejich aktivizace ve smyslu změny situace, ale také jaké mají možnosti kontroly a sebekontroly nad danou situací. Z historického hlediska je krize rodiny vždy vnímána jako frustrace členů rodiny ve vztahu k nemožnosti realizovat to, co chtějí.

De Barbaro (De Barbaro, 1994) upozorňuje na čtyři kategorie zdrojů stresu, které jsou prožívány v rodině:

- Do první kategorie řadí krizi, která se týká jednoho člena rodiny a je determinována z vnějšku. Typickým příkladem může být pracovní vytížení jednoho člena rodiny, což mu způsobuje frustraci a následnou poruchu vztahů s ostatními členy rodiny a výsledkem je vznik napětí a vznik dysharmonického rodinného prostředí.
- Do druhé kategorie patří mimorodinné zdroje stresu, které generují přetížení celého rodinného systému, příkladem u tohoto modelu může být ztráta zaměstnání u jednoho člena rodiny.
- Dalším zdrojem rodinné krize jsou situace, které pramení v evoluční změně, které vznikají jako důsledek cyklického života rodiny. Taková rodina potom musí reorganizovat svoje způsoby života a přizpůsobovat se novým podmínkám, jako případ je možné uvést úmrtí v rodině, narození v rodině, odstěhování jednoho člena rodiny, eventuálně přistěhování nového člena rodiny.
- V neposlední řadě čtvrtá kategorie rodinné krize jsou situace, kdy zdrojem napětí je vznik problémů, které dominují u jednoho z členů rodiny, příkladem může být dlouhodobá nemoc, postižení a podobně.

Každá rodina, která má svůj vlastní individuální styl života a vlastní způsoby realizace svých cílů využívá všech možných způsobů a reakcí na nové situace. To se týká i situací stresových. Existuje řada strategií protikrizových, které jsou aplikovány v sociálních

vědách, a v následujícím textu krátce popíši strategie, kterou jsou pro sociální pedagogiku ve vztahu k rodinné krizi nejvýznamější.

Nejvíce využívané jsou strategie adaptační, které vedou ke snížení důsledku spojených s těžkou rodinnou situací a to umožní členům rodiny překonat těžké životní situace a umožní jim to eliminovat krizi. Tyto strategie se také někdy označují jako protistresové strategie, jsou nejrozšířenější, jsou nejvíce využívány a jsou nejefektivnější u všech generací v rodině.

V krizové situaci se také často využívá strategie úniková, která je postavena na negaci existující krize. Tato strategie oslabuje rodinný systém a oslabuje i jeho obranné mechanismy. Úniková strategie neumožňuje realizaci ozdravných opatření, blokuje vliv informací, které by mohly vést k překonání těžké situace. Tento typ strategií je velmi často aplikován v rodinách s alkoholovým problémem.

Jinou užívanou strategií je vytváření koaličních subsystémů, jedná se o strategii, která obchází zdroj konfliktu a která generuje dysfunkční vzory interakcí a oslabuje i celistvost rodiny. Na rozdíl od této strategie existuje i strategie úkolová, které se označuje také jako strategie činností, či aktivní. Tato strategie se opírá o vygenerování jakéhosi rodinného kompromisu, využívá adekvátně možnosti aktivizace jednotlivých členů rodiny a jejich potenciál k nasměrování aktivnějšímu vnímání problému a také k aktivizaci jednotlivých členů rodiny. Tato aktivizace pak eliminuje zdroje krize a důsledky krize. (Nowak 2001)

Výběr odpovídající strategie je složitým procesem. Tento proces je determinovaný charakteristickými znaky rodiny, jejich schopnosti, dovednosti, znalostmi a významnou roli zde hraje aktivizace, komunikace, akceptace a řada jiných procesů, které nás vedou ke zjištění, jak strukturálně rodina vypadá, zda je či není funkční a do jaké míry.

Rodinný systém je soubor vztahů, ve kterém se pracuje s možnostmi a dispozicemi jednotlivých členů rodiny. V případě, že zájem všech členů rodiny je unifikovaný ve smyslu vyřešení problému, získáváme v procesu eliminace krize takzvaný synergický efekt. Jedná se o pozitivní navýšení efektivity a řešení krizové situace. V opačném případě nalzáme spíše různou míru rodinné destrukce a eliminace krizové situace se nedaří. V procesu eliminace krize hraje také významnou roli rodinný vůdce, jakýsi rodinný lídr. Jeho funkce je významná a je determinována mnoha faktory.

V každém rodinném systému, který se dostal do krize vystupuje menší či větší počet konfliktů zájmů, které jsou prezentovány členy rodiny. Tento konflikt zájmů bude v zásadě řešen různými styly vedení rodiny (demokratický styl, autoritativní styl, liberální styl a podobně.)

2.5 Závěr

Zdroje rodinné krize jsou mnohdimenzionální dominantním zdrojem je ztráta zaměstnání a následně reakce rodiny na tuto novou sociální situaci. Členové rodiny se s jakoukoliv příčinou krize musí konfrontovat, hledat alternativní způsoby řešení a eliminovat zdroje problémů. Krize sebou přináší emocionální vypětí, cílem pak je redukce těchto emocionálních napětí a snížení dyskomfortu zejména v oblasti psychické. Krize rodiny však způsobují i jiné faktory, alkoholová, drogová závislost, chudoba či sociální vyloučení.

Rozvňž z pohledu různých strategií řešení krizí se setkáváme s možnou řadou ariant jejich eliminace. Výběr strategie záleží na jejich okolnostech a také na sociálním kontextu. Strategie, eliminace rodinné krize není jen otázkou sociálních a napomáhajících disciplín, ale sociální pedagogiky a sociální práce.

3 PATOLOGIE KRIZE V RODINĚ

Rodina je obecně považována za nejdůležitější sociální skupinu, ve které člověk žije. Právě v rodině dochází k uspokojování fyzických, psychických a sociálních potřeb. Rodina je potřebná k vytvoření zázemí, které je potřebné ke společenské seberealizaci. Dále je zdrojem zkušeností a vzorců chování, které nelze získat v jiném prostředí, než právě v rodině. Každá rodina má specifický zdroj systému hodnot a jejich preference ovlivňují chování členů rodiny v interakci se společenským okolím. Rodina tvaruje a formuje jedince během průběhu jeho vývoje a je významným nositelem jeho budoucích společenských rolí a identity. Rodina se občas v některých případech může stát sama sobě zátěží, kde dochází k vážnému narušení psychosociálního vývoje a fungování všech jejích členů, zejména ale dětí. Může se také stát, že dojde ke vzniku různých psychických problémů a následně sociálně patologických jevů.

3.1 Sociálně patologické jevy spojené s prostředím rodiny

Jevů, které mohou negativně působit je celá řada. Mezi ty nejzávažnější patří následující problémy. Tyto problémy lze často vidět v anamnestických údajích osob s poruchami chování a problémy v sociálních vztazích. (Fischer, 2008 s. 247)

Z hlediska orientační rodiny se jedná v největší míře o problém dysfunkce až afunkce rodiny, zejména pokud s ní spojujeme psychologickou deprivaci. Dalším problémem může být anomální osobnost rodičů, kdy rodiče nemohou, neumějí nebo nechtějí z různých důvodů správně pečovat o svoje děti a také, kdy se rodiče sami dopouštějí asociálního či antisociálního chování. Mezi hlavní problémy lze zařadit neúplnost rodiny, náhradní rodiče, náhradní výchova až výchovu ústavní. Vě většině případů jsou s těmito jevy bohužel spojené jevy, jako je týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte. Uvedené problémy můžeme označit, jako poruchu rodičovské role. (Langmeier, 1974, s. 248) Důležitým faktorem je pro dané jedince plnění stanovené role, kdy jedinec uspokojuje své potřeby, včetně potřeb sounáležitosti, lásky a potřeb seberealizace. Často ke ztrátě funkčnosti rodiny a jejímů následnému rozpadu dochází právě v souvislosti s deviantně patologickým chováním, kterým se myslí například závislost, delikvence apod.

3.2 Patologické projevy ve výchově a funkcích rodiny

Hlavními příčinami, které souvisí se zvládnutím rodičovské role jsou faktory, které můžeme obecně charakterizovat tak, že rodiče z různých důvodů nemohou, nejsou schopni nebo nechtějí vykonávat to, co je nezbytné a potřebné pro řádný vývoj dítěte. Tyto poruchy můžeme souhrně označit, jako poruchy rodičovství.

Pokud zmíníme rodiče, které se o své dítě starat neumějí či nedovedou jde o situace, kdy rodiče nejsou schopni zabezpečit dětem alespoň přiměřený vývoj a uspokojit jejich základní potřeby z toho důvodu, že sami nedosáhli správné zralosti a nedokáží se vyrovnat se zvláštními situacemi, jako je dítě narozené mimo manželství, handicapované dítě, dítě přijaté do náhradní rodiny a situace, kdy nejsou schopni přijmout základní společenské normy. Tuto situaci často označujeme pojmem, že děti mají děti. Částečně sem můžeme zařadit i situací dětí rozvádějících se či rozvedených rodičů, kteří nevědí, jak se při těchto konfliktních podmínkách a situacích, kdy rodiče dětem ubližují a používají je, jako nástroj pro svoji nenávisť a odpor vůči druhému rodiči. Často sem patří situace, kdy je ze strany jednoho z rodičů například soudní cestou zabraňováno v péči o dítě.

Pokud se rodiče o dítě starat nechtějí, veškeré příčiny lze přisuzovat poruchám osobnosti rodičů, kdy tento stav můžeme označit, jako disharmonickou osobnost, psychopatii či maladaptaci. Tito rodiče na základě těchto vlivů si neplní rodičovské povinnosti a zájem rodičů je na velmi nízké úrovni, dalo by se jej označit za hostilní. Rodiče záměrně neposkytují dětem potřebnou péči i přesto, že mají zákonem danou vyživovací povinnost a v některých případech děti i opouštějí. V péči o dítě tak můžeme hodnotit, jako nedostatečnou, žádnou nebo škodlivou a vliv na dítě v této oblasti je na somatické, tak i psychické úrovni.

Pokud dochází k situaci, kdy se rodiče o své dítě nemohou starat, důvody spočívají například v nepříznivých životních podmínkách, které mají vliv na celou společnost (válka, bída, chudoba), či nenadálé životní události, jako jsou například životní katastrofy či devastace prostředí. Pokud dojde k narušení rodinného systému (nemoc, úmrtí, nepříznivý

zdravotní stav dítěte), mohou tyto situace zabránit rodičům ve výchově i přesto, že o výchovu mají zájem.

Existuje však i naprosto diametrálně odlišná varianta typu rodičů, která je definovatelná, jako přehnaná či nadměrná péče, která však může mít na dítě také negativní vliv. Negativní vliv je v tomto případě myšlen, jako nadměrná péče vede k rozmazlování. Tyto děti jsou však následně nepřipraveni na samostatný život, nerespektují druhé a mohou to být lidé, kteří se ještě i v době, kdyby již mělo dojít k jejich osamostatnění zdržují a jsou závislí na rodičích. Kromě problému s navazováním vztahu mohou mít tito jedinci i problém s hledáním vhodného zaměstnání, protože nejsou učeni samostatnosti a spoléhají se na druhé.

Ve výše uvedených případech se vždy jednalo o extrémní případy, ať už v zcela negativním nebo zdánlivě pozitivním přístupem rodičů. Ať už se jedná o poruchu rodičovské role dobrovolnou či nedobrovolnou, je třeba pro změnu tyto poruchy pojmenovat a následně se pokusit udělat maximum pro jejich odstranění. Je potřeba vždy hledat tzv. zlatou střední cestu a řídit se příslovím, že „všeho moc škodí“.

3.3 Dysfunkční a afunkční rodina

Ze společenského hlediska plní rodina celou řadu funkcí. Hlavními funkcemi jsou funkce biologická a ekonomická, sociální a psychologická. Pokud některé z těchto funkcí rodina neplní, může být pro její příslušníky zdrojem případného negativního vývoje, poruch chování a vzniku a rozvoje sociálně patologických jevů. V těchto případech hovoříme o afunkční a dysfunkční rodině. Tato rodina není schopna zajistit normální vývoj dítěte a neplní požadavky společnosti na jeho výchovu. V dysfunkční rodině zpravidla existují mezi partnery velmi napjaté vztahy a tyto vztahy narušují rodinné klima a rodinou soudržnost. Bez těchto dvou faktorů je úspěšná výchova velmi problematická, kdy tyto dysfunkce mohou mít v budoucnu vliv na děti a vést u nich až k psychické traumatizaci (citace Matějček, 2002 str. 252). Pro tyto potřeby vypracoval pro diagnostickou analýzu hodnotící nástroj J. Dunovský. Jedná se o tzv. dotazník fungčnosti rodiny, jehož otázky se opírají o hodnocení osmi diagnostických kritérií: složení rodiny, sociální a ekonomická situace, stabilita rodi-

ny, osobnost rodičů a zkoumá, jaké mají tyto faktory vliv na osobnost dítěte. Na základě posuzovaných kritérií byly popsány čtyři typy rodin.

Jako první figuruje mezi těmito skupinami rodina funkční. Jedná se o rodinu, v níž je zajištěn dobrý vývoj dítěte. Takových rodin je dle statistik v běžné populaci valná většina, až 85%. Druhým typem je rodina problémová. Jedná se o rodinu, v níž se vyskytují závažnější typy poruch nebo všech funkcí. Tyto funkce však vážněji neohrožují rodinný systém či vývoj dítěte. Rodina je schopná tyto problémy vlastními silami řešit či kompenzovat za případné, jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí. Tyto rodiny je třeba se zvýšenou pozorností sledovat a toto mají na starosti pracovníci orgánu sociální právní ochrany dětí. V populaci se vyskytuje zhruba 12-13% problémových rodin. Třetím typem je už rodina, ve které se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které již bezprostředně ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek. A zvláště výchovu dítěte. Tyto poruchy již rodina není schopna zvládnout sama a proto je nutností udělat řadu opatření z okolí, které jsou známé pod názvem sanace rodiny. V tomto případě se sociální pracovníci dostávají do velmi rozpolupné situace, kdy musí na základě hloubkové analýzy vyhodnotit, kde se nachází hranice, kam až takovou rodinu podporovat a kdy se postavit v zájmu dítěte proti ní, například zbavením rodičovských práv. Tito rodiče tvoří dle statistik asi 2%. Posledním typem je rodina, kde poruchy jsou v tak rozsáhlé míře, že rodina absolutně přestává plnit svůj základní úkol a má tato porucha velmi zásadní vliv na výchovu dítěte a ohrožuje ho v jeho samotné existenci. Provádět v těchto případech jakákoliv opatření pozbývá smysl a jediným řešením je vzít tyto děti z rodiny a umístit je do rodiny náhradní není-li to možné tak i jinam. I přesto, že se toto číslo může zdát, jako poměrně malé, sociální pracovníci při výskytu zhruba 0,5% takových rodin byjí napoplach.

Pokud jsem zmínil druhý typ a to problémovou rodinu, často se stává, že navzdory jasnému řešení, kterým může být rozvod rodičů se tak neděje a to hlavně z toho důvodu, že rodiče alibisticky setrvávají v takovém manželství s výmluvou, že tak činí ve prospěch samotného dítěte. V tomto případě může mít setrvání v tomto typu rodiny daleko negativnější vliv na dítě, než zmíněný rozvod a to hlavně z toho důvodu, že čím dříve se rozvod uskuteční, tím dříve si mohou oba rodiče zajistit lepší a spokojenější život a i za cenu střídavé péče o dítě má pro dítě zřetelně pozitivnější vliv.

Ve společnosti se můžeme často více či méně setkat s dětmi, kdy jejich rodinné prostředí a interakce, které v něm probíhají lze označit, jako společensky nepřijatelné. Tyto děti stírají řadou nedostatků. Mohou trpět újmou ve fyzické, psychické i sociální oblasti. K důsledkům této újmy patří psychická a fyzická poranění, které mají vliv na psychosociální vývoj. Důsledky těchto újem mohou být natolik výrazné, že dítěti může takto negativní prostředí způsobit závažná poranění i smrt.

3.4 Syndrom špatné výchovy

Ve společnosti se můžeme často více či méně setkat s dětmi, kdy jejich rodinné prostředí a interakce, které v něm probíhají lze označit, jako společensky nepřijatelné. Tyto děti stírají řadou nedostatků. Mohou trpět újmou ve fyzické, psychické i sociální oblasti. K důsledkům této újmy patří psychická a fyzická poranění, které mají vliv na psychosociální vývoj. Důsledky těchto újem mohou být natolik výrazné, že dítěti může takto negativní prostředí způsobit závažná poranění i smrt. Poškození a destrukce je ve většině případů úmyslná. Jejimi základními formami jsou týrání, zneužívání a zanedbávání. Tyto jevy souvisí s celou řadou mechanismů a příčin, jsou velmi variabilní a podmíněny mnoha různými faktory. Syndrom týraného dítěte je označován zkratkou CAN (syndrom CAN, z anglického spojení Child Abuse and Neglect). Je definován, jako poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne v důsledku jakéhokoli nenáhodného jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby a toto chování je společensky nepřijatelné. (Vágnerová, 2004 s. 258).

Jedná se o soubor negativních důsledků špatného zacházení s dítětem. Příznaky mohou vzniknout následkem aktivního ubližování nebo nedostatečné péče. Dítě trpí zanedbáváním jeho důležitých životních potřeb. Jak je zřejmé z názvu, jde o poškození vzniklé týráním, zneužíváním či zanedbáváním dítěte. Různé způsoby ubližování vedou k rozdílným důsledkům, proto odlišujeme problémy vzniklé deprivací, týráním a zneužíváním. Tak dítě nejčastěji poškozuje jeho rodiče, další členové rodiny. Pokud jsou k dětem necitliví a bezohlední, pokud je využívají k uspokojení vlastních potřeb, můžeme toto chování označit, jako zneužití fyzické síly či psychické nadřazenosti a moci dospělého nad podřízeným a

závislým dítětem. K výše popsanému chování patří nezabránění takovému zacházení s dítětem.

3.4.1 Fyzické týrání

Fyzické týrání představuje všechny nepřiměřené akty násilí na dítěti. Vedle hrubého útoku na dítě, jehož důsledkem je tělesné zranění, trvalé poškození dítěte nebo dokončení jeho úmrtí zahrnuje rovněž pravidelné užívané tělesné tresty, které jsou formovány jako převažující prostředek výchovy. Jedná se zejména o nepřiměřené bití rukou či různými nástroji. Kopání do dítěte, údery pěstí, popáleniny, bodné rány, vytrhávání vlasů, škrčení, silné třesení, svazování, zabránění spánku, odnímání potravy.

3.4.2 Psychické týrání

Psychické týrání je takové chování vůči dítěti, které má negativní dopad na citový rozvoj dítěte, jeho chování, osobnost, sebehodnocení či negativní dopad na rozvoj interpersonálních vztahů. Psychické týrání v podstatě vždy provází ostatní diagnostické kategorie syndromu CAN. Mezi psychické formy týrání patří nejvíce časté nadávky, ponižování, zesměšňování, cílené vyvolávání strachu u dítěte. Může dojít také na odmítání dítěte, citovou deprivaci, nebo citové vydírání. Dalším psychickým faktorem může být permanentní srovnávání s úspěšnějším sourozencem, požadavek nereálných výkonů a nepřiměřené zatěžování dítěte domácími povinnostmi či péčí o sourozence. Ve velké míře se setkáváme s týráním dětí v souvislosti se situací před rozvodem, při rozvodu a po rozvodu rodičů. Dítě bývá vystaveno dlouhodobé zátěži vzniklé v souvislosti s rozvodem.

3.4.3 Sexuální zneužívání

Sexuální zneužívání má hned několik forem a je míněno každé nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu či chování, které vede především k uspokojování sexuálních potřeb zneuživatele. Sexuální zneužívání zahrnuje všechny formy chování se sexuálním podtextem, tedy i ty, kdy dítě na první pohled nestrádá a může některé formy sexuálního zneužívání prožívat jako, relativně tělesně příjemné. Ovšem i tehdy má sexuální zneužívání závažný negativní dopad na další psychický vývoj dítěte. Zneuživatelem může být v podstatě kdokoliv, avšak mnohem častěji to bývá osoba, kterou dítě dobře zná. Tento jedinec může na okolí působit velmi dobrým dojmem.

K základním formám sexuálního zněžívání patří bezkontaktní zneužívání, zněžívání s kontaktem a komerční zněžívání. Při bezkontaktním zneužíváním se zneuživatel před dítětem obnažuje, masturbuje, pozoruje nahé dítě za účelem vlastního uspokojení a vzrušení, vystavení dítěte sledování pornografických časopisů a filmů. Při zneužívání s kontaktem již dochází k osahávání či líbání dítěte na intimních místech, laskání prsou, genitálií, nucení dítěte aby manipuloval s pohlavními orgány, orální ale i anální sexuální styk včetně znásilnění. Komerční zneužívání má za cíl vystavit děti pornografii, zneužití nebo prostituci a to hlavně za účelem výdělku.

3.4.4 Zanedbávání péče

Další a neméně častou formou je zanedbávání dítěte, jedná se o nedostatek péče, který zapříčiňuje vážnou újmu na vývoji dítěte, a to v oblasti tělesné i duševní. K hlavním formám zanedbávání patří tělesné neuspokojování fyzických potřeb, nedostatek jídla, přístřeší, oblečení, zanedbávání lékařské prevence a péče. Může dojít i k zanedbávání pocitu bezpečí a to například ponecháváním dětí bez dozoru. Citovým zanedbáváním je myšleno neuspokojování emocionálních potřeb z čehož může vyplynout zanedbávání seberealizace dítěte například zanedbání výchovy a vzdělání, bránění ve školní docházce.

3.5 Psychická deprivace v dětství

Zdrojem pocitu bezpečí a jistoty je pro dítě v normální rodině především matka. Potřeby bezpečí, jistoty, sounáležitosti a lásky jsou uspokojovány emoční akceptací a poskytováním specifické zkušenosti, prožitku bezpečného citového vztahu (Vágnerová, 2004 s. 262). Tato zkušenost nemůže být získána jiným způsobem kompenzace se zdá být nedostačující. Tato zkušenost je přitom základem pro vnitřní jistotu a vyrovnanost schopnost udržovat pozitivní vztah ke světu i sobě samému, a schopnost navazovat a udržovat trvalé a spolehlivé vztahy s okolím. Další negativní možnosti působení rodinného prostředí a jejich členů na psychický vývoj dítěte je situace, kdy dítě strádá v oblasti uspokojování potřeb. Negativní vliv a důsledky jsou spojeny zejména se strádáním v oblasti citové a emocionální. V těchto případech hovoříme o psychické deprivaci. Psychickou deprivaci můžeme definovat, jako neuspokojování potřeb, které mají vliv na citovou jistotu a bezpečí v dostatečné míře a dostatečně dlouhou dobu. (Langmeier, 1974 s. 263) Deprivace spočívá v nedostatku stabilních a spolehlivých emočních podnětů s mateřskou osobou. Vzniká v situaci, kdy

matka nemá o dítě zájem a tento nezáměr interpretoval Matějček jako nezáměr o potomstvo (Matějček, 2005 s. 264). Mírnější variantou deprivace zkušenosti a mnohem čtenějším jevem v našich sociokulturních podmínkách je citová subdeprivace. Její riziko je v obtížné identifikovatelnosti. Děti mohou být zabezpečeny v materiální i sociální oblasti a to dokonce nadprůměrným způsobem. Strádají pouze v oblasti citové. Důsledky subdeprivace jsou však obdobné jako u psychické deprivace, mají pouze nižší intenzitu.

3.6 Závěr

Existují i takové případy, kdy se rodina a její členové nechovají podle daných pravidel. Pokud jsou narušeny určité funkce rodiny a nebo rodiče nejsou schopni či nechtějí z nějakých důvodů o dítě pečovat, může to vést k poruchám vývoje dítěte. V této kapitole zmiňuji syndrom zneužívaného, zanedbávaného a týraného dítěte. Tyto hrozby společnosti vedou u dítěte k narušení mnoha funkcí a to v oblasti tělesné, duševní i společenské. Chování dospělých osob, kteří zneužívají svoji nadřazenost nemá vážné důsledky pro děti nejen v již tak náročném období dospívání ale i v dospělosti. Vznikají i takové případy, kdy právě jedinec, které mu jsou jedním z těchto možností upírány práva, se později stává tyranem stejného typu. Je to velmi závažný celospolečenský problém a bohužel se ne všechny případy daří úspěšně odhalit.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 SOCIÁLNÍ ODBOR MĚSTSKÉ ČÁSTI BRNO ČERNOVICE

V této kapitole bych rád představil útvar, ve kterém jsem strávil svoji odbornou praxi, zmíním se o jeho činnostech, sociálních funkcích a důležitosti, kterou dle mého názoru v systému společnosti představuje.

Svoji odbornou praxi jsem strávil u vedoucí sociálního odboru paní Jarmily Krejčí, kdy jsem se v rámci svojí praxe zúčastnil sociálního šetření a to hned v několika rodinách.

Protože je činnost Sociálního odboru úzce spjata hned s několika faktory, které lze označit jako krizi v rodině, mohl jsem si díky těmto šetření ucelit své myšlenky, které chci zohlednit ve svojí bakalářské práci.

Kromě samotných šetření má paní Krejčí se zabývá hned třemi pracovními činnostmi a to je Sociálně právní ochrana dětí, Kurátor pro mládež a Přestupková agenda.

4.1 Činnosti sociálního odboru městské části Brno - Černovice

Sociálně právní ochrana dětí

Vykonává funkci opatrovníka nezletilých dětí, je oprávněn provádět šetření v rodinách, podává soudu návrhy na ústavní výchovu, poskytuje rodičům a dětem poradenskou činnost při řešení rodinných sociálních problémů, doporučuje poskytnutí azylového bydlení potřebným rodinám s nezaopatřenými dětmi, spolupracuje se školami, zdravotnickými zařízeními, diagnostickými a výchovnými ústavy, pedagogicko-psychologickými poradnami, Policií ČR a soudy.

Kurátor pro mládež

Pečuje o nezletilé a mladistvé, řeší problémy záškoláctví, útěků z domova, toxikomanie, alkoholismu a trestnou činnost, při spáchání trestné činnosti zastupuje mladistvé při hlavních líčeních před soudem, spolupracuje se školskými a zdravotnickými zařízeními, občanskými sdruženími, středisky věznicemi a soudy, probační a meditační službou ČR, zúčastňuje se výslechů nezletilých a mladistvých u Policie ČR, je přítomna jednání mladistvých u přestupkové komise, zajišťuje výchovné péče, diagnostickými a výchovnými ústavy, Policií ČR, věznicemi a soudy.

Přestupková agenda

Se podle zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů, ve funkci předsedy přestupkové komise projednávání v komisi přestupků, zejména přestupků proti občanskému soužití, veřejnému pořádku a majetku. Podle zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů, vydávání rozhodnutí, příkazů, rozhodování o odložení věci a zastavení řízení a provádění veškerých administrativních úkonů v přestupkové agendě, pro soudy, státní zastupitelství a policii provádění na jejich žádost výpisů z evidence přestupců, vedení evidence uložených pokut a nákladů řízení, sledování jejich uhrazení, provádění předpisů pokut a nákladů řízení pro odbor finanční a vnitřních věcí, provádění úkonů souvisejících s výkonem rozhodnutí – vymáhání nezaplacených pokut a nákladů řízení, u věcí vyhlášených za propadlé nebo zabrané zajišťování ve spolupráci s odborem finančním a vnitřních věcí jejich ohodnocení a prodej.

5 METODOLOGIE

V této kapitole stanovím výzkumný cíl, určím způsob metodologie, nástroj sběru informací a součástí výzkumné metody bude i mé vlastní vyhodnocení.

5.1 Volba metodologie a cíle

Ačkoliv ne všechny případy, kdy se vyskytne krize v rodině, vždy vyjdou na povrch a pevně věřím, že se velké míře rodin podaří krizi v rodině nějakým způsobem zažehnat, jsou rodiny, ve kterých dlouhodobé neřešení krize a faktorů, které ji způsobily mají negativní vliv na funkci rodiny, které mohou mít vliv až na totální rozpad něčeho tak pro společnost důležitého, jako je rodina.

Mnou zvolenou metodou výzkumu je podrobná kazuistika a cílem celé analýzy je zjistit, zda se jednotlivě zkoumaní jedinci, kteří jsou společně velmi úzce spjatí rodiným poutem se snaží reagovat na vznikající či probíhající krize, se kterými se setkali. Pokud ano, tak jakým způsobem a zda jejich snažení mělo kladný, či záporný výsledek a zda by něco během zkoumaného období krize udělali jinak.

5.2 Volba zkoumaných jedinců

Volba zkoumaných jedinců pro mě byla poměrně jasná. I přes to, že je to věc, ze které sám osobně nemám velkou radost, v mé blízké rodině si moji příbuzní prožili během několika let hned několik velmi negativních faktorů, které můžeme označit za krizi v rodině. Co byl pro mě při oslovování zkoumaných jedinců velmi zajímavý faktor je to, že i přes to, že znám většinu okolností, že širšího pohledu z venčí, nedokázal jsem si udělat jednotný názor na to, kdo byl hlavním strůjcem sledu událostí, které zapříčinili tak výraznou krizi v jejich rodině.

Pro zachování jejich anonymity jim říkejme třeba Novákovi.

5.3 Charakteristika zkoumaných jedinců

V této kapitole, bych se chtěl zaměřit na popis zkoumaných jedinců a následně vyhodnotit, zda na faktory spojené s krizí v rodině mohl mít vliv například i sociální status, jejich výchova v dětství či vdělání.

Milan

V současné době je Milanovi 52 let, je rozvedený, v současné době žije sám v rodinném domě, kdy střídavě pobývá u svojí přítelkyně, je nezaměstnaný. Vystudoval SOU obor kuchař, číšník.

Věra

V současné době je Věře 53 let, je rozvedená, v současné době žije se svým přítelem v malém bytě v centru města, pracuje už pátým rokem v jako prodavačka. Věra je bývalá manželka Milana. Vystudovala SOU obor prodavačka.

Aneta

V současné době je Anetě 29 let, je na mateřské dovolené a je čerstvě vdaná a se svým manželem si v loňském roce pořídili vlastní byt za městem. Aneta je dcera Milana a Věry. Vystudovala hotelnictví a turismus.

David

V současné době je Davidovi 25 let, již pátým rokem je zaměstnaný na hlavní pracovní poměr v jedné velké společnosti. Bydlí ve vlastním bytě s přítelkyní. Vystudoval informační technologie a v současné době studuje vysokou školu při zaměstnání.

5.3.1 Kazuistika prvního zkoumaného jedince

Milan vyrůstal v rodině bez otce, neboť měl rodiče, kteří se v jeho velmi nízkém věku rozvedli. Dětství tedy strávil se svojí matkou a babičkou v rodinném domě, který ale vzhledem ke špatné finanční situaci a pracovní vytíženosti matky nebyl v příliš dobrém stavu. Jeho matka pracovala jako servírka, tudíž se vracela domů za pozdních nočních hodin a dobu kdy Milan byl ve škole trávil po pracovním odpočinkem. Kromě toho, že jeho matka byla velmi silná kuřačka vzhledem k pracovnímu prostředí, ve kterém se vyskytovala, měla velmi kladný vztah i k alkoholu. Nedostatek času matky a také fakt, že patřil malý Milan ve škole k outsiderům zapříčinil to, že většinu volného času trávil Milan doma sám a byl i co se týče hygieny a stravování odkázán většinou pouze sám na sebe.

Postupem času jak dospíval a přes spoustu proplakaných dní v osamění si uvědomoval, že chce se svým životem něco dělat. První práci kdy si mohl vydělat sám vlastní peníze zažil ještě v průběhu studia na praxi v místní jídelně. Vzhledem k tomu, že studoval SOU obor

kuchař číšník, stal se z něj po příchodu na vojnu poměrně důležitý článek útvaru a to jako místní kuchař. V té době se již poznal se svojí budoucí manželkou Věrou, se kterou během vojenské služby udržoval písemný kontakt.

Po návratu z vojny a uplynulém roku se dozvěděl radostnou zprávu. Jeho vyvolená byla těhotná. Protože ji velmi miloval, rozhodl se, aby mohl zabezpečit rodinu jít pracovat do zahraničí a to konkrétně do Rakouska. Netrvalo to dlouhou dobu a vzhledem k jeho urputnosti se velmi dobře pracovní uchytil.

V tomto období nastaly i dle Milana dva zlomové okamžiky. První bylo těžké odloučení od manželky a čerstvě narozené dcery. Za druhý zlom považuje rozhodnutí a gesto, které sdělil své manželce. Navrhl, aby po ukončení mateřské dovolené zůstala doma s dcerou a vychovávala ji. Hlavním důvodem těchto rozhodnutí byly peníze. Nikdy by se Milanovi nepodařilo vydělat tolik peněz, pokud by zůstal pracovat v České republice a navíc peníze, které on vydělal za dva dny, by jeho žena musela chodit celý měsíc do práce.

Odloučení se projevilo oboustranně a to jak ze strany Milana, který byl do té doby zvyklý vídat svoji ženu i dceru denně, tak ze strany Věry, která si naopak velmi rychle zvykla, že má doma "klid" což se velmi negativně projevilo v pozdějších letech.

V tomto období začaly první hádky, kdy Milan ve dnech kdy byl doma, začal řešit tyto problémy alkoholem. I přes to Věra podruhé otěhotněla, kdy se jim narodil syn David. V té době už však mělo manželství velké trhliny. Nedlouho po narození druhého dítěte se začínala závislost na alkoholu Milana stupňovat, kdy přestával mít pod kontrolou i své emoce, které postupem času přešly v mírnou a později poměrně výraznou agresivitu. I přes to, že si Milan svoji závislost uvědomoval, již s ní nedokázal nic dělat a jakoukoliv léčbu odmítal, hlavně i proto, že si řadu svým opileckých excesů ani nepamatoval. S alkoholismem bylo posléze spojené i sexuální odloučení partnerů.

I přes problémy s alkoholem Milan stále velmi dobře dokázal finančně zabezpečit sebe i svoji rodinu. Když jeho děti dospívaly, začala se jeho agresivita vztahovat i na jeho dceru, kdy dnes přiznává, že velmi těžko nesl, když mu jeho dcera dospěla a začala být více samostatná, kdy se Aneta přestěhovala ve svých 18 letech ke svému tehdejšímu příteli. Od té doby a už je to více než deset let viděl Milan svoji dceru snad jen dvakrát a i přes velké množství pokusů se s ní spojit, jej dcera odmítá a nekomunikuje s ním.

Manželská krize trvala ještě několik dalších let. Nakonec po 25 letech manželství byl Milan donucen podepsat rozvodové papíry na žádost manželky. Manželka s tím v současné době komunikuje pouze přes právníky a řeší společné majetkové vyrovnání.

I přes to, že si Milan uvědomuje některé chyby, které ve vztahu k dětem i partnerce v minulosti udělal, nedokáže pochopit, proč s ním jeho rodina odmítá komunikovat a vídat se s ním. V současné době nemá žádný smysl života a všechny dny mu přijdou stejně prázdné. Postupem času si začíná uvědomovat, že o svoji rodinu přišel, avšak někde uvnitř doufá, že se se svojí rodinou bude moci alespoň vídat a užít si třeba i vnoučat svých dětí.

5.3.2 Kazuistika druhého zkoumaného jedince

Druhou zkoumanou je v rámci kazuistiky paní Věra.

Když jsme zabrousili na téma jejího dětství, rozsvítily se jí oči a s nadšením začala vyprávět. Byla dcerou prodavačky a mistra strojírenských dílen a vzhledem k vysokému sociálnímu postavení jejího otce vyrůstala v rodině, kde měla velmi dobré zázemí a péče se jí dostávala nejen od jejich rodičů, ale i od jejich prarodičů. Bydlela na velkém venkovském statku, tudíž kromě velkého množství přírody v okolí, neměli o jídlo z vlastní produkce nouzi. Protože tou dobou neviděli její rodiče lepší uplatnění než ve službách, rozhodli za Věru, že půjde studovat SOU obor prodavačka.

Tuto školu úspěšně dokončila a s úsměvem přiznává, že byla v adolescentním věku poměrně divoké děvče. Když jí bylo 21, seznámila se s Milanem, do kterého se velmi rychle zamilovala. Brzy následovalo první dítě, dcera Aneta, kdy pro zlepšení finančního rozpočtu se její muž rozhodl jet pracovat do zahraničí. Původně chtěl pracovat až téměř tisíc kilometrů daleko od domova někde v Tyrolsku, tím pádem by domů jezdil jen jednou za dva měsíce, podařilo se jí manžela však přemluvit, aby práci hledal nedaleko českých hranic, což se mu nakonec po naléhání ženy povedlo.

Věra měla původně v plánu být na mateřské dovolené dva roky a poté se chtěla vrátit zpět do práce, manžel však trval na tom, že se má starat o rodinu a že finance, které by vydělala ona v České republice za měsíc on vydělá za zlomek času.

V té době Věra přiznává, že došlo k jejich výraznému manželskému odloučení, zatím co se ona uzavírala do sebe a do depresí, manžel tuto krizi řešil alkoholem. Protože byl stále

pryč, začínali oboustranně i výčitky a podezírání z nevěry, které však na chvíli ustaly v době, kdy Věra podruhé otěhotněla. Ačkoliv si myslela, že narozením syna Adama se jejich vztah zlepší, opak byl pravdou a začali si být čím dál více cizí. To vše nakonec vplynulo až v sexuální odloučení, Věra však nechtěla, aby její děti žily v rozvedené rodině a navzdory přibývajícimu neklidu doma a zvyšujícímu se množství alkoholu se kterým byla spojena zvyšující se agresivita manžela, který ji v opilosti napadal, rozhodla se tedy celý tento stav vydržet.

Výrazné zhoršení situace přišlo, když manžel onemocněl a byl téměř dva roky v pracovní neschopnosti doma. Manžela nebyla zvyklá vidět každý den a tak se jejich krize prohlubovala. Dodnes jí mrzí, že byly součástí těchto domácích roztržek přítomni i děti, avšak síla zázemí byla silnější, než jakákoliv vůle vztah ukončit. Té se Věra dožadovala po zhruba 15 letech manželství, kdy se agresivita manžela začala vztahovat i na jejich dceru. Manžel však rozvod rezolutně odmítl. Když se odstěhovala dcera a i její syn pomalu dospíval, bývala daleko častěji doma sama jen se svým mužem, který střídavě po roce pracoval a nepracoval a krize sílila. Navíc již neměla zastávání při agresivních výpadech manžela od jejich dospívajících dětí a tudíž ji občas nezbývalo, než zavolat na svého agresivního manžela policii, který byl po vykázaní z domu následně vzat do vazby, ve které za napadení své manželky strávil tři měsíce. Pak byl na nějakou dobu klid a protože nad manželem visela hrozba dvouleté podmínky, snažil se jí ubližovat tak, aby na jejím těle nebyly vidět stopy po jakýchkoliv zranění. Když se ve 22 letech odstěhoval i její syn, zažádala o rozvod se kterým nakonec její muž souhlasil. Nyní bydlí s novým přítelem v malém bytě a řeší s manželem majetkoprávní vyrovnání. Vzhledem ke svému věku, dosaženému nízkému vzdělání a současnému platu se bojí o svojí vlastní existenci, proto se i přesto, že ví, že veškeré finanční zázemí vytvářel její muž, snaží soudně domoci co nejvyšší částky, která by jí zajistila klidný život. S oběma dětmi se vídá, je na ně pyšná, protože se dokázaly osamostatnit i například bez finanční podpory, kterou jim nemohla dát a kterou jim neposkytl ani teď už její bývalý manžel.

V současné době je i přes nízkou mzdu spokojená, žije s přítelem, jen má obavy se svojí budoucí existencí.

5.3.3 Kazuistika třetího zkoumaného jedince

Třetí zkoumanou je čerstvě vdaná paní Aneta.

I s Veronikou jsme začali od dětství, kdy při zmínce slova dětství, nechtěla moc zacházet do detailů, i přes to se ale později rozhovořila.

V dětství jí utkvělo hned několik momentů a to hodně rané dětství, zhruba do 10 let, kdy trávila volný čas na chatě u dědečka s kamarády a vzpomíná na toto období velmi hezky a pozitivně.

V pozdějším věku však začala velmi negativně vnímat vztah matky a otce, kdy mezi nimi docházelo k násilí, které postupem času její otec začal ventilovat i na ni samotnou. Hledal si nesmyslné důvody k různým trestům, odpíral jí stravu, v opilosti ji napadal a velmi negativně přijímal její partnery. Vše se postupem času začalo stupňovat a to natolik, že otec vyčítal buď její velkou přítomnost doma, nebo naopak její nepřítomnost. Protože se nedostala na střední školu, na kterou jít chtěla, musel jí otec zaplatit školu soukromou, kterou jí ale celé studium vyčítal. Nebyla schopna najít hranici, kdy by se otci zavděčila, a proto se ve svých 18 letech odstěhovala ke svému příteli. S tehdejším přítelem byla téměř 10 let až do svých 25 let, postavila s ním dům, jenže to přestalo klapat a jelikož nebyli sezdaní, odešla od něj a musela začít od nuly. Velmi záhy si však našla partnera svého života, za kterého se provdala a v současné době čeká svého prvního potomka.

K otcovi cítí silnou nenávist za jeho chování, odmítá s ním být v jakémkoliv kontaktu.

5.3.4 Kazuistika čtvrtého zkoumaného jedince

Posledním zkoumaným byl nejmladší člen této rodiny a to syn Věry a Milana, David.

David byl o něco sdílnější, ať už jsme hovořili o jeho dětství, vztahu k obou rodičům a sestře, tak i jeho současném životě.

Znovu jsme začali v dětství a tam David jednoznačně řekl a v podstatě se shodoval se svojí sestrou, že ranné dětství bylo pro něj poměrně pěkné. Životní standard jeho rodiny definoval jako střední třídu a zároveň uváděl, že teď s odstupem času je rád, že mu rodiče nekoupili na vše na co si ukázal. Zmínil také, že jeho otec neuznával jakékoliv moderní věci a proto mu na například lepší oblečení tajně matka šetřila a kupovala věci tajno. David si vzpomíná a už není schopen upřesnit přesně dobu, že docházelo k častým konfliktům

mezi jeho rodiči a vzpomíná si také na časté zásahy policie u nich doma, které přerostly až ve vazbu jeho otce. Po dobu jeho vazby se na rozdíl od matky nebyl za ním ani jednou podívat.

Jeho rodiče jej nikdy nevedly k žádnému sportu, ani k žádné volnočasové aktivitě, tudíž si jako aktivní dítě snažil alespoň v rámci možností hledat nějakou aktivitu sám s kamarády z okolí.

Vztah mezi jeho rodiči se postupem času natolik zhoršil, že chodil nerad domů s pocitem, co se zase bude dít. Čím více dospíval, uvědomoval si, že s rodiči, kteří po něm později požadovali, aby jim dělal soudce a rozhodčího jejich konfliktů. Matka se postupem času čím dál více uzavírala do svého vlatního světa a začala se chovat podivně. O otcově životě, který prohlásil, že už má vyděláno a že už nebude pracovat a bude se jen utápět v alkoholu nemluvě. Občas David zmínil, že by se chtěl odstěhovat, avšak otec, který si byl velmi jistý svojí finanční moci se těmto sdělením jen vysmíval.

Oba jeho rodiče brali velmi negativně i Davidovi partnerky, které pro ně byly narušitelem jejich prostoru a někým, kdo svítí a spotřebovává vodu za jejich peníze. Když David nebyl doma a byl u své partnerky, naopak mu rodiče vyčítali, že není vůbec doma.

Když vše dospělo k slovnímu výpadu jeho otce na jeho partnerku, došlo mezi otcem a synem k fyzickému konfliktu, kdy David už byl dostatečně velký na to, aby dokázal bránit sebe, svoji partnerku i svoji matku. V té době byl už David plně zaměstnaný a měl aniž by o tom jeho rodiče věděli, rozjednané vlastní bydlení, netrvalo tedy dlouho a odstěhoval se. Až tehdy si jeho do té doby jistý otec uvědomil, že se mu rodina ztrácí pod rukama. Po nějaké době požádala i jeho matka o rozvod a vše teď mají v rukou soudy.

David však ani na jednoho z rodičů nezanevřel, občas se s rodiči vídá a dle jeho dosavadní velmi úspěšné kariéry a studia vysoké školy, je i rád za to, jaké období prožil. Naučilo ho to vážit si lidí, peněz a také si uvědomil, že se nemůže spoléhat na nikoho jiného než na sebe.

S ironickým úsměvem už jen sleduje, jak jeho rodiče těžce našetřené rodinné jmění vyhadzují z okna za právníky a soudy a věří, že mu vše co zažil pomůže ve výchově vlastních dětí a že se vyvaruje všech chyb, kterých se jeho rodiče dopustili.

5.4 Závěr

V rámci závěru metody výzkumu, bych rád shrnul, jakým způsobem se na zkoumaných jedincích podepsal sled krizí který následoval v jejich rodině, a vyhodnotím také dopad na jejich budoucí život.

Milan

V dětství byl sám a vzhledem k chybám, kterých se dopustil a není schopen si je v plné míře uvědomit, se pro něj situace zdá býti bezvýchodná a historie se bude opakovat když pravděpodobně i v budoucnu opět zůstane sám. Rodina s ním kromě syna odmítá komunikovat a vzhledem k jeho rezignovanosti na život jej nečeká moc pozitivních životních okamžiků.

Věra

Věra si uvědomila chyby, kterých se dopustila, pokud by mohla vrátit čas, určitě by svůj život více věnovala vzdělání a kariéře. Uvědomila si, že pokud by krok k ukončení vztahu přišel dříve, mohla si ještě v době, kdy byla mladší zařídit život lépe a radostněji. Nyní se obává budoucnosti a jen přemítá.

Aneta

Aneta jen těžko vstřebává křivdy, které musela v dětství ze strany otce trpět. Nyní je šťastná a spokojená, má skvělého partnera a těší se na potomka. Někde uvnitř vní však pro ni nešťastné dětství stále doutná a děsí se toho, že by jednou mohla být jako její rodiče.

David

David se snaží na všem negativním hledat něco pozitivního, snaží si život zařídit po svém, i když jak sám přiznává, pro mladého člověka je bez jakékoliv podpory krok do velkého světa osamostatnění velmi náročný, ale je pevně přesvědčen, že dokáže díky své pili zajistit spokojený život sobě i svým budoucím dětem.

ZÁVĚR

Tématem mé bakalářské práce byla Krize v rodině z pohledu sociální pedagogiky, kdy mým cílem bylo zaměřit se na rodinu, která je dle mého názoru základní stavební jednotkou celé společnosti.

Při psaní teoretické části jsem hlavně poznával, popisoval a analyzoval výroky a myšlenky slavných autorů, kteří i když se v některých tezí mohou mírně rozcházet, tak v náznamech, nebo na přímo poukazují na to, že krize v rodině je velmi závažný problém a ve většině případů se netýká jen rodiny samotné. Pokud se v rodině vyskytnou první, které nejsou v souladu s mravní výchovou, nebo dokonce ohrožují členy rodiny, stává se z těchto situací věc veřejná. Jsem velmi rád, že máme v České republice instituce, jako je například mnou zmíněný Sociální odbor, kde jsem měl možnost být součástí pracovních dnů vedoucí tohoto odboru a mohl jsem si ověřit, že prostředky a pracovomoci, které tyto útvary mají, jsou prospěšné lidem a zejména těm, kteří se mohou nejméně bránit, dětům.

Myšlenky a teze z teoretické části bakalářské práce jsem si chtěl následně potvrdit či vyvrátit při metodickém výzkumu, ke kterému jsem využil kazuistiku a i přes její důkladné zpracování musím říci, že se mi jednotné stanovisko na krizi ve zkoumané rodině dělá jen velmi těžko.

Potvrdilo se mi také, že krize v rodině není jen devízou sociálně slabších rodin, ale naopak, že i finančně zajištěné a z prvu stabilní rodiny občas může krize ať už je jakákoliv postihnout.

V tomto případě je dle mého názoru velmi důležité, aby spolu členové rodiny komunikovali a situaci se snažili společně vyřešit a neřešili tyto situace násilím, alkoholem a jinými prostředky tohoto typu.

Ve spojitosti s krizí v rodině, ať už je jakéhokoliv typu, bych si svoji bakalářskou práci dovolil zakončit vlastní úpravou přísloví, které poukazuje na důležitost komunikace mezi členy rodiny „mlčeti stříbro, mluvili zlato“.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Dunovský, J., Dytrych Z., Matějček, Z., et al.* Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha: Grada, 1995
- Fischer, S., Škoda, J.* Speciální pedagogika. Edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním. Praha: Triton, 2008.
- Langmeier, J., Matějček, Z.* Psychická deprivace v dětství. Praha: Avicenum, 1974.
- Matějček, Z., Dytrych, Z.* Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: Grada, 2002.
- Vágnerová, M.* Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Portál, 1999, 2004.
- Badura-Madej W., *Podstawowe pojęcia teorii kryzysu i interwencji kryzysowej*, [w:] W.
- Badura-Madej (red.), *Poradnik dla pracowników socjalnych*, Wyd. Interart, Warszawa 1996.
- Bauman Z., *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*, Wyd. Instytutu Kultury, Warszawa 1994.
- De Barbaro B., *Struktura rodziny*, [w:] B. de Barbaro (red.), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, Wyd. UJ, Krakow 1994
- Erikson E.H., *Tożsamość a cykl życia*, Zysk i S-ka, Poznan 2004
- Gilliland B.E., James R.K., *Theories and strategies in counseling and psychotherapy*, Boston 1998.
- Gorecki M., *Człowiek w kryzysie*, „Pedagogika Społeczna“ 2001, nr. 1.
- Kawula S., *Kształty rodziny współczesnej. Szkice familiologiczne*, Wyd. Adam Marszałek, Torun 2006.
- Lazarus R., *Ocena poznawcza*, [w:] P. Ekman, R. Davidson (red.), *Natura emocji*, GWP, Gdansk 1999.
- Slany K., *Alternatywne formy życia małzensko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Wyd. Nomos, Krakow 2002.
- Toffler A., *Trzecia fala*, Wyd. Kuprisz S.A., Poznan 2006.
- Tyszką Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Wyd. UAM, Poznan 2002.
- Urban B., *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Wyd. UJ, Krakow 2000.